

Tartu Ülikool
Usuteaduskond

Rahel Toomik

Pico della Mirandola elegantseim kõne: üheksa võtmesõna analüüs

Bakalaureusetöö

Juhendaja

dr. theol. Meelis Friedenthal

Tartu

2020

Sisukord

1. Sissejuhatus.....	5
2. Pico ja „Oratio“	7
3. Väärikuse mull.....	10
4. Lugemise lõhed ja meetod	16
5. Valimi moodustamine	19
6. Lähilugemisi.....	23
6. I <i>Philosophia</i>	24
6. II <i>Deus</i>	27
6. III <i>Homo</i>	29
6. IV <i>Pater</i>	31
6. V <i>Natura</i>	32
6. VI <i>Ratio</i>	33
6. VII <i>Anima/animus</i>	34
6. VIII <i>Mysterium</i>	36
6. IX <i>Ars</i>	38
7. Kokkuvõte.....	40
Bibliograafia	41
Veebiressursid ja andmebaasid	41
Raamatud ja artiklid	41
Lisad	44
UD_Latin-Perseus mudeliga tehtud tekstikaeve 50 enimesinevat sõna.	44

Marju Lepajõe,
kes ütles kord loengus,
et vanad tekstid ei vanane.

„Kõrgeim isa ja arhitekt Jumal oli juba oma varjatud tarkuse seadustega meisterlikult valmis loonud selle maise kodu me silme ees, pühaduse auväärseima templi. Ta oli juba ehtinud taevapealse vaimolenditega, elustanud eeterlikud sfäärid igaveste hingedega, täitnud selle allasuva maailma roojased ja soga täis osad kõiksuguste loomade tunglemisega. Kuid, olles töö lõpetanud, tundis meister igatsust, et oleks keegi, kes nõnda üüratu töö tähendust hoolikalt hindaks, selle ilu armastaks ja avarust imetleks. Nõnda, kui kõik asjad (nagu tunnistavad Mooses ja Timeus¹) olid täiesti valmis saanud, mõtles ta viimaks luua inimese. Kuid arhetüüpide seas ei olnud sellist, millest ta saanuks võtta uue järeltulija vormi, ega varakambrites säärast, mida ta võinuks oma uuele pojale päranduseks kinkida, ega kõigi maailma istekohtade seas seesugust, kuhu see universumi vaatleja võinuks istuda. Kõik kohad oli juba täidetud, kõik oli kõrgeimatele, keskmistele ja madalaimatele kordadele laiali jagatud. Kuid Isa vägevusele ei olnud omane sel viimsel loomisel justkui kurnatuna küündimatuks jääda; ei olnud tema tarkusele omane nõutult ses vajalikus asjas kõhelda; ei olnud tema helde armu moodi, et see, kes teistes jumalikku heldust kiitma hakkab, iseendas seda taunima sunnitaks. Viimaks otsustas suurepäraseim meister, et see, kellele ta ei suutnud anda mitte midagi iseomast, saab liitma oma olemises üheks kõik, mis on kuulunud eriomasena kõigile teistele olenditele. Niisiis võttis ta inimese, veel selge ilmema loometöö, asetaski ta maailma keskele ning kõnetas teda nõnda:

„Me ei andnud sulle, oo Aadam, ei seatud paika, ei eriomast kuju, ega ainuomast ülesannet, et sa teeksid oma tahte ja äranägemise kohaselt enda omaks selle koha, sellise kuju ning sellised ülesanded, mida sa ise enesele välja valid. Teiste olendite kindlaks määratud loomus kammitsetakse meie antud seaduste piiridesse. Sina aga, keda ükski kitsikus ei kammitse, määrad selle endale ise oma vaba tahte kohaselt, mille kätte ma olen su andnud. Ma panin su maailma keskele, et sa sealt hõlpsamini enda ümber näha võiksid, mida kõike maailm sisaldab. Me ei teinud sind ei taevaseks ega maiseks, ei surelikuks ega ka surematuks, et sa omaenda vaba ja auväärse voolija ning valmistajana valaksid end ise sellisesse vormi, mida sa paremaks pead. Sinu võimuses on manduda madalustesse, mis on tuimad ja tundetud; sinu võimuses on oma hinge soovist tõusta uueks saades kõrgustesse, mis on jumalikud.“

Oh Jumal-isa ülimalt heldust, ja oh inimese ülimalt ning imetlusväärt õnne, kellele on antud valida, mida ta soovib, ning olla, kes ta tahab!“

(§10–24)²

¹ Eesti keeleruumis Timaios.

² Kõik järgnevad tõlked, kui pole märgitud teisiti, on minu omad.

1. Sissejuhatus

Gümnaasiumi ajal tegeles mu sõber, kellest tänaseks päevaks on saanud lavastaja, kirglikult kooliteatriga. Ühes tema lavastustest öeldi saali järgmine tekst:

„Ma ei andnud sulle, oo Aadam, ei seatud paika, seatud olemist ega mõnda eritabast annet, et sa ise oma tahtmist avaldaksid ning oma koha, oma olemise, kõik oma anded iseenese heaksarvamise järgi kätte võidaksid ja omaseks teeksid. Loodus painutab teised liigid minu antud käskude alla. Sina aga, keda ei kammitse mingid tõkked, määrad ennast ise oma vaba tahte läbi, mille hoolde ma olen sind usaldanud. Ma panin su maailma keskele, et sa paremini näha võiksid, mis selles maailmas leida on. Ma ei loonud sind ei taevaseks ega maiseks, ei surelikuks ega surematuks, et sa vabalt, taiuka maalija või kujuri kombel oma vormi ise lõpule viiksid.“³

Tekst jahmatas mind ja jäi mulle meelde. Kandsin seda tükk aega enesega kaasas, enne kui taipasin küsida: mis see on? Tuli välja, et see oli Pico della Mirandola, renessansiaegne filosoof, ning et lõik pärines tema teosest nimega „*Oratio de hominis dignitate*“ (edaspidi lihtsalt: „*Oratio*“) ehk „Kõne inimese väärikusest“ Ent sellest oli vähe kasu. Peale üksikute viidete, ühe tõlke Yourcenari raamatu eessõnas ning paari tsitaadi Jacob Burckhardti „Itaalia renessansikultuuris“, oli Pico Eesti keeleruumis otsekui hästi varjatud saladus. Nõnda, kui usuteaduskonnas anti mulle viimaks kätte tööriistad ja oskused, millega asuda salapärasest teksti lahti muukima, ei olnud enam põhjust kõhelda. Ent ka usuteaduskonna pagasist ei olnud kohe kasu. Ladinakeelse teksti kallale asudes valdas mind taaskord arusaamatus: mis see on? Tekst oli raske, pikk, täis keerde, sõlmi ja arusaamatuid viiteid, ning tagatipuks tundus see rääkivat hoopis muust, kui see kõne, mille lugemist ma olin elevusega oodanud. Müsteerium nõnda aina süvenes.

Minu töö esimene, teoreetiline pool, tegelebki küsimusega: mis see on? Neis peatükkides (1–4) vaatan ma Pico kõne kirjutamise konteksti ja kronoloogiat, kõne ennast ja selle ajas muutunud

³ Lõik pärineb Marguerite Yourcenari raamatu „Opus nigrum“ eestikeelse tõlke eessõnast ning on tõenäoliselt tõlgitud läbi prantsuse keele.

retseptiooni, uurin väarikuse segasevõitu küsimust ning sean valmis metoodilise kohvri teksti kallale asumiseks. Töö teine, praktiline pool (peatükid 5–6) läheb ladinakeelse teksti enda juurde, küsides: millest siin räägitakse? Moodustan populaarseimatest sõnadest valimi, liigun nendega läbi teksti, kaardistades tähendusi ja rõhuasetusi tekstis, ning esitan tähelepanekuid teksti omapärade kohta, sobitades oma lugemiskogemuse teoreetilises osas visandatud *status quo* taustale.

Mahu tõttu jätan suuresti kõrvale „*Oratio*“ kaaslase, Pico 900 teesi, mille kaitsekõneks „*Oratio*“ õigupoolest kirjutatud on, ent arvestades „*Oratio*“ varajast iseseisvumist, pole see ka liialt vajalik.

Tööteteks on Browni ja Bologna ülikoolide koostööprojekti *Pico Project (Progetto Pico)* tekstikriitilise aparaadiga varustatud akadeemiline väljaanne „*Pico della Mirandola: Oration on the Dignity of Man. A New Translation and Commentary*“ (2016) ning sellega tihedasti seotud veebiressurss⁴, kust pärineb ka Pico teksti digitaalkuju. Praktilisel lugemisel lähtun nii palju kui võimalik just *Pico Project*-i tekstikujust, mh olen ma säilitanud suures osas sealsed nimekujud. Et lugedes oleks võimalik tõlkeid ning Pico „jõulist, kaugeltki mitte ilmetut ladina keelt“⁵ võrrelda, on tõlgitud sektsioonid varustatud paragrahvidega, mis vastavad *Pico Project*-i digitaalkujul teksti omadele; trükiväljaandega võrreldes on paragrahvinumbrid mõnevõrra erinevad. Ladinakeelset teksti aitasid tõlkida „Ladina-Eesti sõnaraamat“ (2002), Lewis-Shorti „*A Latin Dictionary*“ (1869), Lewise „*An Elementary Latin Dictionary*“ (1891) ja kreekakeelsete kohtadega abistas Marju Lepajõe „Kreeka-eesti Uue Testamendi õppesõnastik“ (2011). Võrdlemiseks kasutasin *Pico Project*-i ning Brian P. Copenhaveri ingliskeelseid tõlkeid, esimene leidub juba eelmainitud trükiväljaandes ning teine on leitav raamatust „*Magic and the Dignity of Man: Pico della Mirandola and his Oration in Modern Memory*“

Minu pealisülesanne kõige selle juures oli jõuda teksti tuumani ja panna tekst esmajoones kõnelema iseendas. Olenevalt minu eksegeetilisest metoodikast ei ole mu töö otseselt midagi, mis saaks olla „valmis“, kuivõrd eksegees on töö, mis ei lõppe kunagi. Küll aga sihin ma saturatsioonitunnet ja

⁴ „*Oratio*“ transkriptsiooni, tekstikriitilise aparadi, fotokoopiad erinevatest editsioonidest ning informatsiooni projekti enda kohta leiab aadressilt: https://www.brown.edu/Departments/Italian_Studies/pico/ (viimati avatud 01.08.2020).

⁵ **Burckhardt**, Jacob. 2003. *Itaalia renessansikultuur: üks esituskatse*. Tartu: Greif. 171. Jacob Burckhardt on Pico akadeemilise uurimise „teise laine“ üks tähtsamaid uurijaid, ehkki selles konkreetses teoses kirjutab ta Pico kohta minimaalselt.

adekvaatset läbitöötatust ning kaardistatust. Ma loodan, et mu töö on sammuke edasi selles suunas, et järgmised müsteeriumite harutajad saaksid lugeda juba eestikeelset Pico della Mirandola „Kõnet“.

2. Pico ja „Oratio“

Giovanni Pico della Mirandola sünnib 1463. aasta 24. veebruaril Mirandola lossis krahv Gianfrancesco I Pico pere viiendaks lapseks. 1477. aastal suundub ta Bolognasse oma ema soovil õppima kanoonilist õigust, ent paari aasta pärast, tüdinuna ema surmale (Pico isa oli surnud mitmeid aastaid varem) järgnenud perekondlikest pärandikismadest, otsustab ta vahetada kanoonilise õiguse filosoofiaõpingute vastu. Järgnevad aastad (1479–1486) veedab Pico Ferraras, Paduas (toona Itaalia kuulsaimas ülikoolis), Pavias ning Sorbonne'is, kus ta tudeerib peamiselt filosoofiat, ent ka retoorikat ja kreeka keelt. Lisaks võtab ta ka oma sõbralt Flavius Mithridateselt, kristlusesse konverteerunud juudilt, heebrea ning aramea keele tunde. Õpingute jooksul kogub Pico endale kokku muljetavaldava tutvuste ringi: ta sõbrustab ühtmoodi nii akadeemikute, juudi õpetlaste, arstide, aristoteliaanide, platoonikute kui ka luuletajatega. Teiste seas kuuluvad Pico lähikondlaste hulka Lorenzo de' Medici (Magnifico), Battista Guarini ja Girolamo Savonarola. 1483. aastal jõuavad Pico vennad varajagamises kokkuleppele ning Picost saab päranditehingute läbi üks Itaalia rikkaimatest meestest.

„Oratio“ ning ka Pico edasise elukäigu koha pealt on olulisimad aastad 1486–1487. Maikuu 1486 (Pico on siis 23-aastane) alustab ta teed Rooma, et valmistuda seal plaanitud avalikuks dispuudiks oma 900 teesi („*Conclusiones*“) üle, mille aineks on sisuliselt kogu filosoofia lahkamine ja lepitamine. Kuid tee peal põhjustab Pico tohutu skandaali, üritades Arezzos ära röövida Giuliano di Mariotti de' Medici abikaasat Margheritat. Asjaosaliste erakirjades leiduvad väited Margherita enese soovide ja nõusoleku kohta on mõistagi vastuolulised, ent allikad röövimisele järgneva jahi kohta on ühtsed: Arezzo mehed asuvad Pico jälile, tapavad 18 meest Pico kaaskonnast ning haavavad krahvi tõsiselt. Kinnivõetud Pico aga antakse ühe arezzolase hoole alla aresti, kust tal siiski tänu sajafloriinisele⁶ altkäemaksule end välja osta õnnestub. Pico põgeneb Arezzost ning huvitavalt kombel lugu sellega

⁶ Erinevates ostujoustsenaariumites võiks Pico altkäemaks olla tänapäeval väärt 14 000–100 000 USA dollarit.

ka lõppeb. Tõik, et Pico jäeti hoolimata säärasest solvangust ja teotusest rahule, ei ole juhuslik, vaid selles mängivad suurt rolli seisus ja tutvused: Arezzo *signoria*-le kirjutab armupaluva kirja Giuliano onu Lorenzo de' Medici (Magnifico) isiklikult, milles ta kiindumuse väljendamise ja sentimentaalsustega Pico suhtes kokku ei hoia. Arezzo rahvas piirdub Pico patuoinaks tehtud sekretäri karistamisega.

Pico ise suundub Perugiasse, põgenedes sealt peagi katku eest edasi paarikümne kilomeetri kaugusele Frattasse. Mõned kuud (*ca* maist detsembrini) hoiab ta skandaali tõttu madalat profiili, tegeleb kirjandusliku *otium*-iga⁷ ning juhtunu üle järelemõtlemisega. Oktoobrikuisel kirjas sõbrale kirjeldab Pico juhtunut sõnadega: „*nihil homine imbecillus, nihil amore potentius*“ – „mitte miski pole inimesest nõrgem, eimiski armastusest vägevam“. Samas kirjas väljendab ta oma meeletuses toime pandud teo pärast suurt kahetsust ja süütunnet. Hoolimata kibedast meeleolust, pettumisest ning kannatada saanud reputatsioonist on paosolek Pico pärandile tähtis ja viljakas periood. Perugias ja Frattas redutades paneb Pico punkti oma 900 teesile, mida ta planeerib esitada avalikul debatil Roomas järgmise aasta jaanuarikuus (dispuut on planeeritud algama kolmekuningapäeval), ning kirjutab valmis ka debatile eelnema pidanud kaitsekõne, „*Oratio*“.⁸

Pico ettevõtmine oli megalomaaniline. Ehkki avalikke debatte mõistagi peeti, ei ületanud neis käsitletud teeside arv harilikult 20–25 ning debatid ka üheainsa teesi üle võisid kesta tunde või päevi.⁹ Tartu Academia Gustaviana põhikiri 1632. aastast näiteks sätestab, et disputatsioonid ei või suvisel ajal kesta üle viie tunni, talvisel ajal kahaneb lubatud kestus nelja tunnini.¹⁰ Pico esitab aga seninägematu numbri – 900 teesi, kusjuures paar kuud enne planeeritud debatti kirjutab Pico Benivienile, et kui ta poleks end peatanud, võinud teeside number kasvada ka tuhadeni.¹¹ Vastavalt

⁷ *Otium* on viljakas, segamatu jõudeolek. *Otium*-i vastand on *negotium* ehk tülikas argine askeldamine.

⁸ Ed. **Borghesi**, Francesco; **Papio**, Michael; **Riva**, Massimo. 2016. *Pico della Mirandola: Oration on the Dignity of Man. A New Translation and Commentary*. New York: Cambridge University Press. 10–41.

⁹ **Hanegraaf**, Wouter J. 2012. *Esotericism and the Academy. Rejected Knowledge in Western Culture*. New York: Cambridge University Press. 53.

¹⁰ Tlk. **Sak**, Kristi; ed. **Lepajõe**, Marju ja **Volt**, Ivo. 2015. *Constitutiones Academiae Dorpatensis (Academia Gustaviana): Tartu Akadeemia (Academia Gustaviana) põhikiri*. Tartu, Tartu Ülikooli kirjastus. 144.

¹¹ Ed. **Borghesi**, Francesco; **Papio**, Michael; **Riva**, Massimo. 2016. *Pico della Mirandola: Oration on the Dignity of Man. A New Translation and Commentary*. New York: Cambridge University Press. 28.

oma avantüüri suurejoonelisusele võib trükki lastud teeside viimaselt lehelt leida Pico lubaduse tasuda ükskõik millise debatil osaleda sooviva filosoofia või teoloogi reisikulud omast taskust.¹²

Ent 1486. aasta detsembris lahvatab uus skandaal. 7. detsembril on Pico Roomas avaldanud oma 900 teesi, kriitiline vastukaja on kohene. Paavst Innocentius VIII tühistab dispuudi ning osutab 1487. aasta veebruarikuus Tournai piiskopile ülesandeks kutsuda kokku 17-liikmeline komisjon, kes Pico küsitavaid teese vaagiks. Märtsikuu esimesel kahel nädalal tulebki komisjon kokku. Pico osaleb samuti arutusel, kuid ainult esimesel viiel päeval – rohkem tal osaleda ei lubata. Komisjoni lõpptulemusena mõistetakse seitse teesi hukka ning veel kuus tsenseeritakse.¹³ Pico vastab „*Apologia*“ (Apoloogia) avaldamisega, milles ta selgitab ja kaitseb kõnealuseid teese ning kuhu ta integreerib suuri tükke „*Oratio*“-st. Pico muljetavaldavast töökiirusest (126 fooliolehte 20 ööpäevaga) võib oletada, et ta oli selleks tööks valmis; samuti võib oletada, et „*Apologia*“ võib sisaldada nii mõndagi sellest argumentatsioonipagasist, mida Pico oleks kavatsenud oma dispuudil kasutada.¹⁴ Seepeale kutsub suve algul Innocentius kokku inkvisitsioonitribunali, mis sunnib Picot juulikuu viimasel päeval allkirjaga kinnitama enda kirjutistest lahtiütlemist.¹⁵ 900 teesist saab esimene trükiraamat, mille kirik ära keelab, ning pea kõik eksemplarid saadetakse põletamisele.¹⁶

Pico põgeneb pärast intsidenti Roomast. 1488. aasta alguses arreteeritakse ta Grenoble'i ja Lyoni vahel ning eskorditakse Pariisi, kust tal tänu Charles VIII kuninglikule eriloale siiski Itaaliasse naasta õnnestub. Rohkem Vatikan Picot ei tülitata. Firenzesse tagasitulek märgib aga Pico jaoks eriliselt viljaka epohhi algust. Selle perioodi jooksul lõpetab ta ühed oma hiljem kuulsaimad tööd, „*Heptaplus*“ ja „*De ente et uno*“ (Olemisest ja ühest), millest esimene lastakse trükki ja teine levib käsikirjaliselt. Samuti tegeleb ta süstemaatilise psalmikommentaari koostamisega ja „*Disputationes*

¹² Farmer, Stephen Alan. 2003. *Syncretism in the West: Pico's 900 Theses (1486): The Evolution of Traditional Religious and Philosophical Systems*. Medieval and Renaissance Texts and Studies 167. Tempe: Medieval & Renaissance Texts & Studies. viii.

¹³ Ed. Borghesi, Francesco; Papio, Michael; Riva, Massimo. 2016. *Pico della Mirandola: Oration on the Dignity of Man. A New Translation and Commentary*. New York: Cambridge University Press. 41.

¹⁴ Blum, Paul Richard; ed. Dougherty, Michael V. 2008. Pico, Theology, and the Church. *Pico della Mirandola. New Essays*. New York: Cambridge University Press. 42

¹⁵ Ed. Borghesi, Francesco; Papio, Michael; Riva, Massimo. 2016. *Pico della Mirandola: Oration on the Dignity of Man. A New Translation and Commentary*. New York: Cambridge University Press. 41–42.

¹⁶ Hanegraaf, Wouter J. 2012. *Esotericism and the Academy. Rejected Knowledge in Western Culture*. New York: Cambridge University Press. 54.

adversus astrologiam divinatricem“ (Disputatsioonid ennustava astroloogia vastu) kirjutamisega, millega ta küll kummagagi kunagi lõpule ei jõua, ehkki Pico nõbu Gianfrancesco saadab „*Disputationes*“i pärast Pico surma siiski trükki. Rohkelt vastuolulist retseptiooni kohtab seegi – avaldamine langes kokku uue astrooloogilise huvi tärkamisega ühiskonnas.¹⁷ Pico tundub olevat olnud annet tabada ajastu närvi täpselt ja suurejooneliselt.

Pico suri 1494. aasta novembrikuus arseenimürgistuse tagajärel. 32. eluaastast lahutas teda veel mõni kuu. Ehkki 13 päeva väldanud salapärase palavik ja deliiriumis sonimine võinuks viidata ka süüfilisele, avastas 2018. aastal avaldatud uurimus, et kumulatsiooni iseloom Pico säilinud kudedes viitab järsule arseenikoguse tõusule organismis, st arseen ei pärine tõenäoliselt keskkonnast ega pole seotud arstlike kuuridega. Arseni kogus Pico varbaküünes (kuhu aine esimesena ladestub) oli võrreldes renessansinimese hariliku keskmise näitajaga kuuekordne. Mõistagi on võimatu viie sajandi tagant osutada vankumatult, et tegu oli mürgitamisega, ent tõelisele renessansistaarile kohaselt leidub dokumendiviiteid inimestele, kes oleksid võinud soovida Pico surma, rohkem kui üks.¹⁸

„*Oratio*“ elas oma elu aga edasi; õigupoolest, kirjutise, mis kannab pealkirja „*Oratio de hominis dignitate*“ (Kõne inimese väärikusest), õige elu alles algab.

3. Väärikuse mull

Moodustades „*Oratio*“ sõnavarast sagedustabelit (täpsem menetlus on kirjas peatükis „Valimi koostamine“) ilmnes, et *dignitas* esineb väljaspool pealkirja tekstis vaid kahel korral ning ei tähista kummalgi esinemisjuhul inimese väärikust. §52 kasutab Pico seda kirjeldamaks seeravite, keerubite ja troonide omadusi, kutsudes inimesi üles neid omadusi jäljendama ja inglite klassi kõrgusele tõusma, §109 aga kõneleb vabade kunstide (*artes liberales*) väärikusest, mida näitavad meile mooseslikud ja kristlikud müsteeriumid, aga ka „antiikne“ või „iidne teoloogia“ (*prisca theologia*).

¹⁷ Ed. **Borghesi**, Francesco; **Papio**, Michael; **Riva**, Massimo. 2016. *Pico della Mirandola: Oration on the Dignity of Man. A New Translation and Commentary*. New York: Cambridge University Press. 42–43.

¹⁸ **Gallelo**, Gianni *et al.* Poisoning histories in the Italian renaissance:

The case of Pico Della Mirandola and Angelo Poliziano. – *Journal of Forensic and Legal Medicine* 56, 83–87.

Pico konkreetsemate filosoofiliste veendumuste lahkamine ei ole minu töö fookuses, sestap ma edasistes peatükkidest sellest ka hoidun, ent *prisca theologia* kui üks „*Oratio*“ alustaladest vajab pikemat selgitamist. *Prisca theologia* ei ole Pico originaalidee, vaid narratiivi isa on Marsilio Ficino, Pico õpetaja ja lähikondlane. Ficino viljeldud kontseptsiooni keskmes on arusaam, et teatud antiikse teoloogia põhialused on ilmutanud end läbi ajaloo erinevate filosoofiliste ja teoloogiliste figuuride ja institutsioonide doktriinides. *Prisca theologia* liini kuuluvad näiteks Zoroaster, Hermes Trismegistus ja Orpheus, kuid ka Pythagoras ja Platon. Ficino nägemuses harmoneerusid nende vaated Moosese omadega, mis tagas neile omanäolise autoriteedi.¹⁹ Pico ei olnud renessansis kaugeltki mitte ainus, kes Ficino ideest võlutud oli, kuid ta on kindlasti üks kuulsamaid.

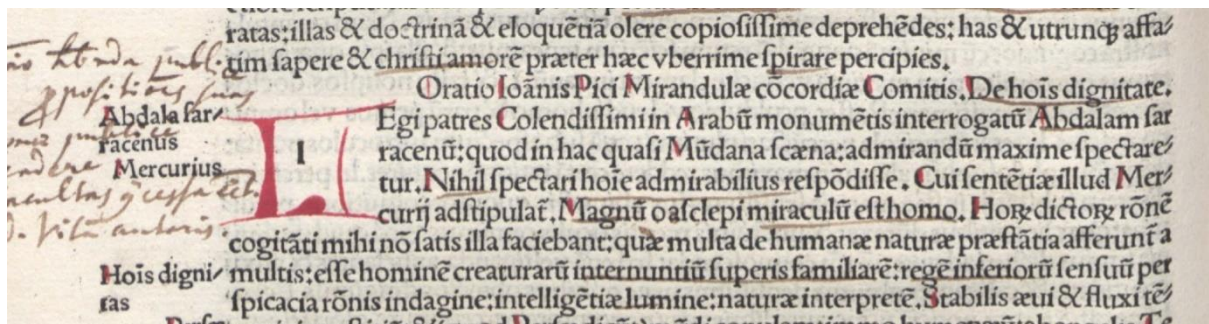
Prisca theologia kontseptsioonist juhendumine paistab „*Oratio*“-st hästi välja. Heaks näiteks on lõik §204, mis osutab Pico fundamentaalsele arusaamisele filosoofiast kui vabast ja avatud maast, kus pole keelatud teemasid või sobimatuid kombinatsioone – peasi, et kuskil on tõe hele kuma: „*Hac ego ratione motus, non unius modo (ut quibusdam placebat), sed omnigenae doctrinae placita in medium afferre volui, ut hac complurium sectarum collatione ac multifariae discussione philosophiae ille veritatis fulgor, cuius Plato meminit in epistolis, animis nostris quasi sol oriens ex alto clarius illucesceret.* (Olles liigutatud sellest selgitusest, tahtsin ma mitte ainult ühe arutlusviisi (nagu mõnedele meeldib), vaid kõiksuguste doktriinide õpetused keskele kokku tuua, nõnda et mitmete koolide ja mitmesuguste filosoofiliste diskussioonide kõrvutamiseega see tõe hiilgus, mida Platon kirjades meenutab, meie hingesid aina säravamalt valgustaks.) Kõige selle juures ei lase ta end hetkekski häirida sellest, mille kohta „*The Cambridge History of Renaissance Philosophy*“ ütleb kaunilt „*doctrinal squabbles*“.²⁰

Kokkuvõttes, Pico on inimese kameeleonilaadse olemuse kiitmiseks varuks palju sõnu, ent *dignitas* ei ole üks neist. Ja kui tahtagi näha tekstis kirjeldusi inimese väärakusest, peab seda tegema üle kantud tähenduses. Sõna-sõnalisest tasandist juhindudes pole see lihtsalt võimalik.

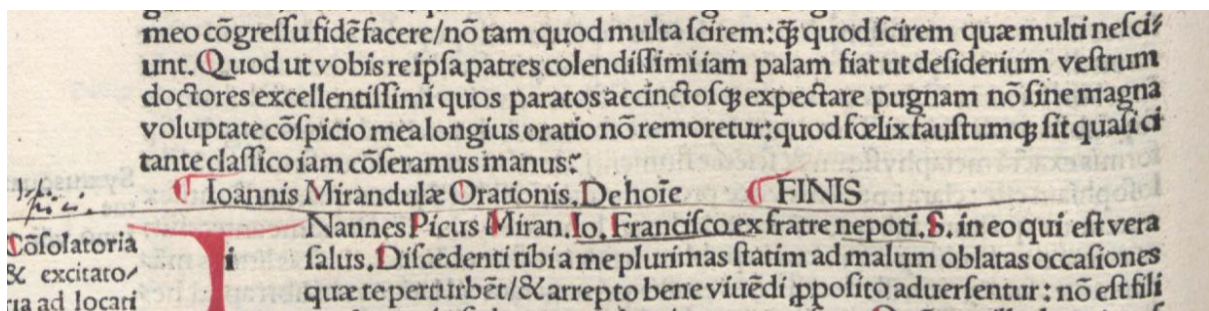
¹⁹ Idel, Moshe. 2011. *Prisca Theologia. Kabbalah in Italy, 1280–1510*. New Haven: Yale University Press. 164–165.

²⁰ Ed. Schmitt, Charles B.; Skinner, Quentin; Kessler, Eckhar; Kraye, Jill. 2007. *The Cambridge History of Renaissance Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kust siis aga „*de hominis dignitate*“ mängu tuleb? Pico ei levitanud tervikkujul oma „*Oratio*“²¹ kunagi, esimesena tegi seda Pico vennapoeg Gianfrancesco kaks aastat pärast Pico surma (1496), avaldades kogumikuna teiste oma onu tööde seas ka „*Oratio elegantissima*“ (elegantseim kõne). See on „*Oratio*“ *editio princeps*. Esimest korda kleepub Pico kõne külge alapealkiri „*De hominis dignitate*“ trükkal Johann Prüssi 1504. aasta Strasbourg'i väljaandes „*Opera*“ (Tööd).²¹ Strasbourg'i paleotüüp on olemas ka Tartu Ülikooli Raamatukogu kogus. Väljaande sisukorrast on kõne endiselt leitav nime all „*Oratio quaedam elegantissima*“ (Üks väga elegantne kõne), teksti enda ette on aga trükitud väike märkus: „*Oratio Ioannis Pici Mirandulae concordiae Comititis. De hominis dignitate.*“ (Mirandola Giovanni Pico, Concordia²² krahvi kõne. Inimese väärikusest.) Samuti ilmub sõnapaar „*hominis dignitas*“ (inimese väärikus) leheveerul märkusena esimeste lausete kohta ja fraasike „*de homine*“ (inimesest) päris kõne lõpus (nähtavad joonistel 1 ja 2).

Joonis 1. Tartu Ülikooli Raamatukogu Strasbourg'i editsioon FO.LXXXIII. Avasõnade „*Legi patres*“ kohal võib näha alapealkirja „*Oratio...*“ ning all vasakus nurgas märkust „*hominis dignitas*“.

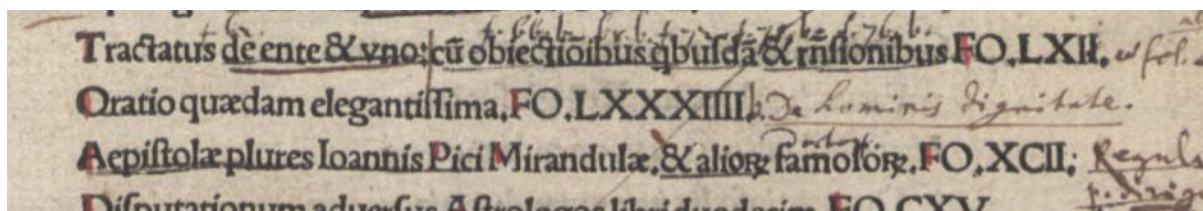

Joonis 2. Tartu Ülikooli Raamatukogu Strasbourg'i editsioon FO.LXXXX. Lõpetamist märkiva „*FINIS*“ kõrval paistab märkus „*de homine*“.

²¹ Ed. **Borghesi**, Francesco; **Papio**, Michael; **Riva**, Massimo. 2016. *Pico della Mirandola: Oration on the Dignity of Man. A New Translation and Commentary*. New York: Cambridge University Press. 46.

²² Concordia viitab siinkohal piirkonnale Mirandola lähedal, ent *comes concordiae* on tõlgitav ka kui „üksmeele krahv“. Arvestades Pico palavat missiooni lepitada kõik filosoofiakoolkonnad omavahel igaveseks, sobib ta tiitel talle suurepäraselt.

Viimane täiendus ei ole mõistagi vale, sest inimesest räägib Pico küll ja veel, lihtsalt mitte tema väärikusest. Huvitav on aga veel märkida, et üks raamatu vahepealsetest omanikest on pidanud vajalikuks käsitsikirjas sisukorraldust täiendada, lisades sinna täpsustuse: „*de hominis dignitate*“ (nähtav joonisel 3), mis lubab eeldada, et märkuse tegemise ajal oli säärane pealkiri üldtuntud ja „*elegantissima*“ tundmatu viide.

Joonis 3. Tartu Ülikooli Raamatukogu Strasbourg'i editsioon FO.i. Seepiakarva tindiga käsikirjaline märkus järgneb „*Oratio*“ sisukorraldusele.

1504. aasta kogumik sisaldab pea kõiki traditsioonilisi Pico töid, nagu „*De ente et uno*“, „*Epistolae*“ (Kirjad), mis on Pico 1400–1900 üks enimtrükitud tekste²³, samuti leidub seal „*Apologia*“, ent „*Conclusiones*“ Strasbourg'i väljaandest puudub. Farmer märgib, et just taoline „*Oratio*“ lahutamine teeside kontekstist, mida harrastasid ka kõik teised varajased Pico trükkijad, lubas tekstil iseseisvuda ja alustada muundumist humanistlikuks tekstiks.²⁴

Pealkiri „*de hominis dignitate*“ ei muutu kohe standardiks, Strasbourg'ile järgnevad trükkid pöörduvad tagasi „*elegantissima*“ juurde. Oluline pööre toimub 1530. aastal, mil „*Oratio*“ trükitakse esimest korda iseseisvalt *opera omnia* (kõik tööd) kogumikust. Teiste Pico töödega on seda tehtud juba varem, huvitaval kombel on isegi „*Apologia*“ enne kõnet ennast iseseisvalt trükki lastud. 1530. aasta editsioonis, mis sisaldab Pico sulest veel paari tööd ning märkusi 15. psalmi kohta, kannab kõne külluslikku pealkirja: „*Oratio de homine Ioannis Pici Mirandulae, ubi sublimiora et sacrae et humanae philosophiae mysteria explicantur*“ (Mirandola Giovanni Pico kõne inimesest, milles seletatakse lahti nii püha kui ka inimliku filosoofia subliimseimad müsteeriumid). Sama trükkal,

²³ Ed. **Borghesi**, Francesco; **Papio**, Michael; **Riva**, Massimo. 2016. *Pico della Mirandola: Oration on the Dignity of Man. A New Translation and Commentary*. New York: Cambridge University Press. 50.

²⁴ **Farmer**, Stephen Alan. 2003. *Syncretism in the West: Pico's 900 Theses (1486): The Evolution of Traditional Religious and Philosophical Systems*. Medieval and Renaissance Texts and Studies 167. Tempe: Medieval & Renaissance Texts & Studies. 19.

Heinrich Petri, kes on töös antud väljaande juures, on vastutav ka 1557. aastal trükitud *opera omnia* juures, kuhu ilmub taaskord pealkiri „*Oratio de hominis dignitate*“. Seekord selleks, et jääda, ning tõusta „*elegantissima*“ asemel pealkirja kohale.²⁵

Tartu Ülikooli Raamatukogu kogudes on peale 1504. aasta „*Opera*“ veel üks trükis, mis „*Oratio*“-t puudutab: 1601. aastal Baselis trükki lastud kaheosaline kogumik, millest esimene köide sisaldab Giovanni Pico ning teine köide tema nõbu, Gianfrancesco (Giovanni Francesco) Pico kirjutisi. Tuleb märkida, et tegu ei ole iseenesestmõistetava väljaandega. Saja aasta jooksul, mis lahutab Baseli editsiooni Strasbourg'i omast, oli Pico ja paari teise kauboifilosoofiga alanud tsenseerimise traditsioon pärast reformatsiooni algset kärgatust jõudsalt süvenenud: katoliiklike piirkondade trükikojad ei avaldanud luterlaste tekste, luterlikes piirkondades ei avaldatud katoliiklike autorite ja vastanduvate luterlaste tekste, ning anabaptiste ei avaldanud praktiliselt keegi. Basel oli üks eranditest. Ehkki Baselis lasti 1540–1550ndatel käiku erinevaid tsensuurimääruseid, mille rikkumise eest ka karistati, ilmutas Baseli kosmpoliitne trükikultuur siiski oma aja protestantliku piirkonna kohta erakordset tolerantsust, trükkides ära mitmeid 15. sajandi humanistide *opera omnia*-sid (sh Pico omad, mida trükiti suisa kolm korda: 1557, 1572–3 ja 1601) ning teisigi 15–16. sajandi Itaalia katoliiklike õpetlaste töid.²⁶

Erinevalt Strasbourg'i editsioonist leidub Baseli väljaandes teiste Pico tööde kõrval ka „*Conclusiones*“. Trükkalina on ära märgitud Sebastian Henricopetri, kes on eespool mainitud Heinrich Petri poeg.²⁷ Antud väljaandes on pealkiri järgmine, kusjuures iga järgnev rida on trükitud pisemalt, kui eelmine: „*De hominis dignitate. Ioannis Pici Mirandulae. Concordiae comitis. Oratio.*“ (Inimese väärikusest. Mirandola Giovanni Pico. Concordia krahv. Kõne.)²⁸ Kuna järgmistel sajanditel langeb huvi Pico

²⁵ Ed. **Borghesi**, Francesco; **Papio**, Michael; **Riva**, Massimo. 2016. *Pico della Mirandola: Oration on the Dignity of Man. A New Translation and Commentary*. New York: Cambridge University Press. 33–36; 46–51.

²⁶ Ed. **Schmitt**, Charles B.; **Skinner**, Quentin; **Kessler**, Eckhar; **Kraye**, Jill. 2007. *The Cambridge History of Renaissance Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press. 43–50.

²⁷ Ed. **Borghesi**, Francesco; **Papio**, Michael; **Riva**, Massimo. 2016. *Pico della Mirandola: Oration on the Dignity of Man. A New Translation and Commentary*. New York: Cambridge University Press. 49.

²⁸ **Pico della Mirandola**, Giovanni. 1601. *Ioannis Pici, Mirandulae Concordiaeque Comitum, Theologorum et Philosophorum, sine controuersia, Principis: Viri, siue linguarum, siue rerum, et humanarum, et diuinarum cognitionem spectes, doctrinâ et ingenio admirando: Item, Tomo Secundo Ioannis Francisci Pici Principis, Ex Eadem Illustri prosapia oriundi, ... Opera quae extant omnia: non tam literatis uiris utilia, quàm necessaria, in unum Corpus redacta: Quorum Elenchi post vitam Authoris habentur; Accesserunt etiam Rerum & uerborum memorabilium, atq[ue]*

vastu järsult, on Baseli editsioon kuni 20. sajandi alguseni sisuliselt viimane suur „*Oratio*“-t puudutav väljaanne, mis lukustab väärikusetraditsiooni paika. Tartu Ülikooli kogusse kokku sattunud kaks trükist on seega väga märgilised ning tähelepanuväärsed: esimene märgib väärikusest rääkimise traditsiooni algust, teine tähistab aga esimese huvilaine vaibumist ning varajaste avaldamiste lõppu.

Nagu öeldud, 17–18. sajandil vaibub huvi „*Oratio*“, ent mitte tingimata Pico vastu. Borghesi *et al.* väidavad, et jahenenud suhtumine puudutas Picot ja ta töid üleüldiselt.²⁹ Copenhaver aga väidab, et avaliku tähelepanu pilgust kadus vaid „*Oratio*“, ent Pico oli endiselt kuulus, seda tänu nii oma erakordsele elukäigule, seotusele kristliku kabalaga kui ka astroloogiavastasusele.³⁰ „*Oratio*“ isiklik renessanss saabub 20. sajandi alguses, mil 19. sajandi vaikselt tärganud uus akadeemiline huvi paisub avaldamisbuumiks. Võrdluseks võib tuua, et *editio princeps*-ile järgneval ca 80 aasta jooksul trükitakse Pico kõnet üksteist korda: ühe korra iseseisvalt ja kümme korda Pico teiste töödega koos. Perioodil 1905–2012 aga on väljaandeid olnud viiekümne ringis; viimase dekaadi jooksul on neid lisandunud veelgi. Eriti tähelepanuväärne on epohh aastatel 1936–48, mil „*Oratio*“ peale kolme sajandi pikkust uinakut tõlgitakse järsku kolm korda itaalia keelde, kaks korda inglise keelde ja korra saksa keelde.³¹

Mis on aga Pico kui autori roll selle kõige juures? Tundub, et olematu. Võimalik, et tegu oli trükkali meelevaldse lisandiga, võimalik, et rikutud allikaga, võimalik, et trükisõnast väljapool leiduva traditsiooniga, kuid ühestki allikast ei nähtu, nagu Picol oleks olnud *dignitas*-e ilmumisega mingit seost. Miks aga Pico oma tekstile nime ei andnud? Tundub, et ta lihtsalt ei jõudnud seda teha. „*Oratio*“ polnud mõeldud lugevale, vaid kuulavale publikule, seega polnud tal nimetamiseks ilmselt veel tarvidust. Kui aga Pico oleks näinud pealt oma kõne kirjastamist, oleks ta võinud seda ehk kutsuda nimega „*Oratio ad laudes philosophiae*“ (Kõne filosoofia kiituseks). Selline variant leidub

scriptorum, quorum sententiae & opiniones quacunq[ue] de re allegantur & citantur, duo Indices locupletissimi, Editio ultima, superioribus multò correctior et locupletior. Basileæ: Per Sebastianvm Henricpetri. 207.

²⁹ Ed. **Borghesi**, Francesco; **Papio**, Michael; **Riva**, Massimo. 2016. *Pico della Mirandola: Oration on the Dignity of Man. A New Translation and Commentary.* New York: Cambridge University Press. 50.

³⁰ **Copenhaver**, Brian P. 2019. *Magic and the Dignity of Man: Pico della Mirandola and His Oration in Modern Memory.* Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press. 94–95.

³¹ Ed. **Borghesi**, Francesco; **Papio**, Michael; **Riva**, Massimo. 2016. *Pico della Mirandola: Oration on the Dignity of Man. A New Translation and Commentary.* New York: Cambridge University Press. 9, 45–50.

erakirjas, mille Pico kirjutas Rooma dispuudi planeerimise ajal.³² Siiski on tegu ainult oletusega, mille tõenduspagas pole liiga suur.

4. Lugemise lõhed ja meetod

Ometi ei ole pealkirja kinnitunud *dignitas* „*Oratio*“ ainus probleem, vaid väärrikusele fikseerumine ilmneb ka teksti tõlgendamisel, kus minu hinnangul ebaproportsionaalne tähelepanu läheb Pico inimesekäsitlusele ja kuhu pahatihti kleepub juurde ka kõnelemine „inimese väärrikusest“, ehkki rangelt võttes ei mainita tekstis seda kordagi. *Nomen est omen*, öeldakse. Näidet pole vaja kaugelt otsida: „*Encyclopedia Britannica*“ kui täiesti soliidse väljaande humanismiartikkel nimetab Pico teoste seast vaid „*Oratio*“-t ning sellestki omakorda vaid inimesest rääkivat seksiooni, lisades: „*No dignity, not even divinity itself, was forbidden to human aspiration*“³³. *Britannica* näide ei ole erandlik, vaid tüüpiline. Mingil põhjusel on suur osa Pico retseptisioonist vormunud keskenduma vaid ühele osale tekstist ning sedagi kindlatest vaatenurkadest, mis on jäänud aastakümneteks moodi. „Renessansi manifest“ on näiteks nimetus, mis kajab meemina läbi selle sajandi Pico-käsitluse³⁴, „*Oratio*“-t uurides on võimatu mitte varem või hiljem selle tiitli peale sattuda. Ent kui võtta ette *Pico Project*-i paragrahvsüsteem, võib matemaatilise kuivusega öelda, et inimesega tegeleb tekstist 50 paragrahvi, ülejäänud 243 aga kõige muuga, st filosoofiaga, kabalaga, müstikaga, numeroloogiaga, kriitikutele vastamisega, eneseõigustusega jne. *Homo* on küll tõepoolest üks „*Oratio*“ peategelastest, kuid lisaks sellele leidub „*Oratio*“-s veel kimp ülihuvitavaid, rikkaid, olulisi teemakäsitlusi, mis on jäänud teenimatult varju.

³² **Farmer**, Stephen Alan. 2003. *Syncretism in the West: Pico's 900 Theses (1486): The Evolution of Traditional Religious and Philosophical Systems*. Medieval and Renaissance Texts and Studies 167. Tempe: Medieval & Renaissance Texts & Studies. 18–19.

³³ **Grudin**, Robert. 2020. Humanism. *Encyclopaedia Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/humanism> (viimati kasutatud 26.07.2020).

³⁴ **Farmer**, Stephen Alan. 2003. *Syncretism in the West: Pico's 900 Theses (1486): The Evolution of Traditional Religious and Philosophical Systems*. Medieval and Renaissance Texts and Studies 167. Tempe: Medieval & Renaissance Texts & Studies. 2.

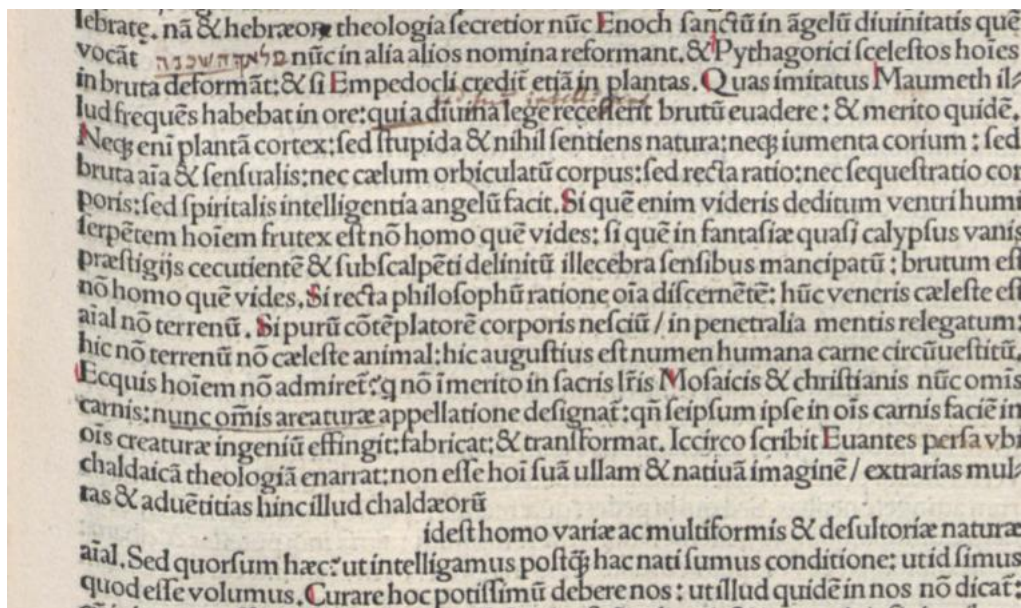
Asjale ei aita kaasa, et Pico tekst on raskesti mõistetav ja vastavalt Pico kuulsale vaimuvõimekusele ning tema käsutuses olnud suurele hulgal materjalile³⁵ tihedalt täis pikitud viiteid, millest end täielikult läbi närida on võimatu. Seda juba kasvõi sel põhjusel, et paljude viidete juures puudub meil võimalus allikate juurde jõuda, sest me lihtsalt ei tea, kes on need inimesed ja mis on need tekstid, kellele ja millele Pico möödaminnes enesestmõistetava kergusega viitab. *Pico Project*-i muidu muljetavaldavalt põhjalik kriitiline tekstiaparaat tunnistab korduvalt, et mitmete allikate päritolu on segane või suisa teadmata. Lisaks on Pico stiil külluslik ja poeetiline, ent mitte kuigi täpne ja arvestav lugejaga, kes ei puutu konteksti – Pico ju eeldab, et ta kõneleb „*Oratio*“ sõnu ekspertidele.

Mööda ei saa vaadata ka trükitehnikast sõltuvatest puudusest: Pico tarvitab mitmes kohas kreeka- ja heebreakeelseid tsitaate, nende kohtade peale on vastavate trükitüüpide puudumise tõttu jäetud tühi ruum, kuhu pärast trükkimist käsitsi vajatud fraas sisse kirjutada. Alates *editio princeps*-ist on aga mõned tühimikud jäänudki täitmata. Nii on näiteks asendunud §141 Zoroasteri poolt kirjeldatud nelja jõe nimed Gen 2:10–14 leiduvate paradiisijõgede nimetustega, ehkki see ei ole ilmselt olnud Pico kavatsus, sest tühimikele järgnevad tõlked ei haaku heebreakeelsete nimedega. Ms. Palatino 885, vanim säilinud käsikirjafragment „*Oratio*“ tekstist, sisaldab sellel kohal omapärast mikstuuri aramea, süüria ja heebrea keelest, mis on üles tähendatud etioopiakeelsete tähtedega; need sõnad tunduvad oma konstrueeritud tähendustes enam-vähem sobivat.³⁶ Täitmata jäänud kohti leidub ka Tartu Ülikooli paleotüübis (joonis 4). Selles mõttes on Pico tõeline esoteerik sõna algses, kreekatüvelises *εσωτερικός*³⁷ tähenduses – Pico materjalid ja Pico isiklik süntees neist ei ole laiale ringile ligipääsetavad.

³⁵ §277 mainib Pico näiteks, et ta on hankinud endale kabalistlikud raamatud „*non mediocri impensa*“ (mitte tühise hinnaga).

³⁶ Ed. **Borghesi**, Francesco; **Papio**, Michael; **Riva**, Massimo. 2016. *Pico della Mirandola: Oration on the Dignity of Man. A New Translation and Commentary*. New York: Cambridge University Press. 177.

³⁷ *Εσωτερικός* tähistab sisemist või seespool asuvat.

Joonis 4. Kuvatõmmise ülaosas on näha tühimikku, mille kellegi usin käsi on täitnud, all aga pikemat tühja lõiku, mis on jäänudki täitmata.

Säärases segaduses hakkas mind huvitama, mis on see, mida on tekstist võimalik otseselt „välja“ lugeda, ja mis on väljakujunenud traditsioonis sellist, mida peab „sisse“ lugema. Kuna literaarse tõlgenduse ja mõistmistraditsiooni ettenähtu vahel asetseva lõhe ületamine on piibliteadustes igipõline probleem (ent õigupoolest ka igas teises distsipliinis, mis tegeleb vanade ja nõ avatud tekstidega, mis pakuvad rohkem lugemisvõimalusi, kui vaid kõige printsiipiaalsem infovahetus), pöördusin konfliktide lahendamiseks eksegeetika meetodite poole.

Võtan oma menetluse kirjeldamiseks appi Urmas Nõmmiku ja Randar Tasmuthi meetodiõpiku. Kirjanduskriitika tööpõlluna nimetab õpik järgnevaid aspekte: „teksti maht, ulatus, piirid jne ehk teksti kirjanduslik tervikkikkus ning kuju, aga ka päritolu“. Nendele omadustele keskendumine st kirjanduskriitika teostamine moodustab minu töö keskse osa. Otsustasin moodustada Pico ladinakeelses originaaltekstis kasutatud märgilisematest sõnadest väikse valimi (sellest pikemalt peatükis „Valimi moodustamine“) ning liikuda ükshaaval võtmesõnu mööda läbi teksti, kaardistades sõnade tähendusväljade kõrval ka teksti proportsioone: millest ja millistes vahekordades räägitakse, mis on oluline, mis on ebaoluline, mis on korduv, mis on haruldane. Seejuures otsustasin nii vähe kui võimalik teha eelduslikke hüppeid, ning otsustada nii palju kui võimalik vaid tekstis eneses eksplitsiitselt sisalduva materjali põhjal. Minu ettevõtmisse puutub otsapidi ka vormi- ning retoorikakriitika, kuivõrd „Oratio“ on kindlat žanri kirjutis kindla funktsiooniga, mille stiili ja

struktuuri dikteerib spetsiifiline retooriline haridus. Kõik need tegurid mõjutavad teksti kuju, tooni ja lugemiskogemust.

Mööda ei saa ka *Sitz im Lebenist* ehk „kohast elus“; see tähendab, situatsioonist ja kontekstist, mis teksti omas ajas ümbritses ja ajendas. Pico puhul on selleks oodatav dispuut, mis kunagi aset ei leidnud, ning dispuudi publik, kes on „*Oratio*“ olulised tegelased. Pico kõneleb neile, mitte ei kirjuta lugejale, ning kriitiliselt lähenedes peab selle tööga arvestama.³⁸

Kindlasti ei ole minu töö tervikkäsitlus, vaid pigem eksegeetiline eksperiment, ent loodan siiski saavutada lugejana saturatsioonitunde ning kogeda tööd lõpetades, et minu arusaamine tekstist on selgem, värskem ja struktureeritum, kui alustades.

5. Valimi moodustamine

Eksegeetilise ülesande valmisvisandamise järel tuli langetada otsus, milliste kriteeriumite alusel moodustada valim. Valim ei tohtinud sõltuvalt bakalaureusetöö ettenähtud mahust olla liiga suur, kuid samas ka mitte nii väike, et muutuda mittemidagiütlevaks. Kõige turvalisem tundus seega esmalt katsetada näiteks sagedustabeli esikolme, -viie või -kümnega.

Kuna Pico tekst on küllaltki mahukas (*Pico Project*-i digitaalkujul toortekst on koos tühikutega pea 54 000 tähemärki) ning käsitsi teksti läbivaatamine lootusetult kilplaslik töö, pöördusin sagedustabeli loomiseks loomuliku keele töötamise meetodite poole. Selleks kasutasin vabavaralist programmeerimiskeelt R, sellele väljatöötatud integreeritud programmeerimiskeskonda RStudio ning tekstikaeveks mõeldud tarkvarapakette. R-iga abil saavutatud tulemuste võrdlemiseks kasutasin ka sõnaliikide märgendamise (*part-of-speech tagging*) ning lemmatiseerimise tööriista TreeTagger³⁹

³⁸ Nõmmik, Urmas; Tasmuth, Randar. 2006. *Sissejuhatus eksegeetikasse: Meetodiõpik tudengitele ja kiriku töötajatele*. Tallinn: EELK Usuteaduse Instituut. 51–76.

³⁹ Ligipääsetav aadressil: <https://cis.uni-muenchen.de/~schmid/tools/TreeTagger/> (viimati kasutatud 24.03.2020).

ning tekstianalüüsile keskendunud *online*-tööriista Voyant Tools⁴⁰. Esitan siinkohal enda tarvitatud

koodi:

```
# teekide paigaldamine
```

```
install.packages("udpipe")
install.package(„tidyverse”)
install.package(„tidytext”)
```

```
library(udpipe)
library(tidyverse)
library(tidytext)
```

```
# ladina keele lemmatiseerimismudeli laadimine
```

```
udmodel <- udpipe_download_model(language = "latin")
```

```
udmodel
```

```
# ladina tühisõnad
```

```
lat_stop_cltk_ent <- c("alius", "multus", "noster", "seu", "sum", "is", "omnis", "quasi", "sui", "tum", "vel", "et",
"in", "est", "non", "ad", "ut", "cum", "quod", "qui", "sed", "si", "de", "quae", "quam", "per", "ex", "nec", "sunt",
"esse", "se", "hoc", "ab", "enim", "aut", "autem", "etiam", "quid", "quo", "atque", "eius", "te", "uel", "sit", "me",
"iam", "ne", "haec", "quia", "tamen", "nam", "ac", "mihi", "ita", "sic", "tibi", "id", "pro", "eo", "inter", "nunc",
"quem", "ipse", "uero", "neque", "quibus", "ille", "erat", "eum", "sibi", "qua", "nisi", "quoque", "ergo", "quidem",
"omnia", "post", "hic", "fuit", "ego", "ea", "nihil", "omnes", "his", "illa", "modo", "tu", "esset", "sine", "nos",
"dum", "ubi", "ante", "quis", "tam", "sub", "sicut", "quos", "omnibus", "potest", "nobis", "sua", "cui", "igitur",
"res", "ei", "tantum", "cuius", "apud", "contra", "magis")41 # tidytext tibble formaati kirjutamine
```

```
stopwords_la <- tibble(rida = 1:111,
sona = lat_stop_cltk_ent)
```

```
# pico teksti lugemine juurkataloogist
```

```
pico <- read_lines("pico.txt")
```

```
# pico teksti lemmatiseerimine
```

```
x <- udpipe(pico, object = udmodel)
```

```
head(x)
```

```
# tulba ümbernimetamine
```

```
x %>%
unnest_tokens(output = sona, input = lemma) -> tidytext_pico_x
```

```
# tühisõnade eemaldamine
```

```
tidytext_pico_x %>%
anti_join(stopwords_la, tidytext_pico_x, by='sona') -> pico_ns_x
```

```
# lemmade esinemissageduse lugemine
```

```
pico_ns_x %>%
count(sona, sort = TRUE) -> pico_loetud_x
```

```
# tulemuse salvestamine
```

⁴⁰ Ligipääsetav aadressil: <https://voyant-tools.org/> (viimati kasutatud 24.03.2020).

⁴¹ Kuna antud andmekogumise protsess ei vajanud nii suurt täpsust, ei ole aja kokkuhoiu mõttes nimekiri Picole kohandatud, vaid lihtsalt võimalikult mahukas kollektsoon ladina keele tühisõnadest.

```
write.csv(head(pico_loetud_x, 200), file = "pico_sõnade_esinemissagedus.csv")
```

Pärast tekstikaeve lõpetamist oli mul käes korrastatud sagedustabel, mis esitas kõik teksti lemmad sorteerituna esinemiskordade arvu järgi. Noppides tabelist välja kõikisugused adverbid, pronoomenid, adjektiivid, nimed ning sõnad, mis võivad olla nii adjektiivi kui substantiivi funktsioonis, koorus esimese silmatorkava tuumikuna välja üheksane sõnagrupp: ***philosophia, deus, homo, pater, natura, ratio, animus/anima, mysterium, ars***. Et aga loomulik keel on subjektina väga tundlik ning igal tekstil on enda ajaloolisest keskkonnast ning autorist sõltuvad omapärad, mis võivad tulemusi märgatavalt painutada, katsetasin kontrollimiseks ja tulemuste võrdlemiseks sama koodi ka teiste keelekorpusetega.

Pakett `udpipe` kasutab Universal Dependencies⁴² (edaspidi UD) projekti ressursse. Vaikimisi on ladina keele mudeliks `UD_Latin-Perseus`, mis on treenitud Perseus Digital Library⁴³ puudepanga 11 antiigiteksti peal, kuid UD pakub alternatiividena ka mudeleid `UD_Latin-Proiel` ning `UD_Latin-ITTB`. Need mudelid kasutavad korpusena vastavalt PROIEL-i⁴⁴ puudepanga ladina sektsioonist pärit Vulgata Uut Testamenti ja lõike antiikautoritelt ning Index Thomisticuse⁴⁵ puudepanka.⁴⁶ Nende mudelite kasutamiseks asendasin koodirea `udmodel <- udpipe_download_model(language = "latin")` parameetri (`language = "latin"`) vastavalt siis kas argumendiga (`language = "latin-proiel"`) või (`language = "latin-ittb"`).

Nende kõrvale katsetasin võrdluseks veel eelmainitud tööriista `TreeTagger`, mis eraldas eelnevalt puhastatud tekstist (eemaldas R-i kasutades tühisõnad, punktuatsiooni, erimärgid, numbrid, suurtähed ning liigsed tühemikud) lemmad ning nende grammatilised funktsioonid. `TreeTagger`-i jaoks mõeldud ladina keele parameeterfail kasutab korpusena kõiki eelmainitud kolme ressursi

⁴² Rahvusvaheline projekt, mille eesmärgiks on moodustada erinevate keelte puudepankadest ühtse struktuuriga universaalne ja vabalt kättesaadav andmebaas. Ligipääsetav aadressil: <https://universaldependencies.org/> (viimati avatud 31.03.2020)

⁴³ Vaba juurdepääsuga digitaalne raamatukogu, mis on keskendunud antiigiga seotud tekstidele. Ligipääsetav aadressil: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/> (viimati avatud 31.07.2020).

⁴⁴ Vanadele Indo-Euroopa keeltele keskendunud puudepank. Ligipääsetav aadressil: <https://proiel.github.io/> (viimati avatud 31.07.2020).

⁴⁵ Puudepank, mis sisaldab Aquino Thomase ja temaga seotud 61 autori töid. Ligipääsetav aadressil: <https://itreebank.marginalia.it/> (viimati avatud 31.07.2020) (viimati avatud 31.07.2020).

⁴⁶ Täpsema võrdluse kolme keelekorpusel vahelt leiab järgnevalt aadressilt: <https://universaldependencies.org/treebanks/la-comparison.html> (viimati avatud 24.03.2020).

kombineeritult.⁴⁷ Eemaldas in seejärel tabelist mulle mittevajalikud originaalsõnade ja sõnaliikide veerud, noppisin välja <unknown> väärtused ning lasin allesjäänud puhaste lemmade nimekirja läbi *Voyant Tools*-i. Andmed kogutud, panin kõigi nelja kaeve tulemused tabelisse.

Sõna	Perseus	PROIEL	InTh+ <i>mediae</i> .*	TT + VoTo*
philosophia	38	29	39	40
deus	37	36	39	38
homo	31	24	31	31
pater	23	15	21	25
natura	20	21	22	22
ratio	18	14	18	17
animus	17	15	16	18
mysterium	17	9	18	18
anima	14	14	14	22
ars	14	12	14	14

k.a "lex" (14)

*„InTh+mediae.“ tähistab tabelis mudelit, mis on treenitud Index Thomisticuse ja teiste keskaja autorite peal. „TT + VoTo“ tähistab lühenditena TreeTaggerit ning Voyant Tools-i.

Nagu tabelist näha, andsid kõik protsessid hoolimata mõningasest (loomulikust) kõikumisest üldjoontes sarnaseid tulemusi. Tabeleid kõrvuti uurides selgus, et kõik kolm peale *Index Thomisticus*-e lõikuvad 14 esinemiskorra juures (InTh lisab sellele juurde veel sõna „lex“), ning esimene tuumik eristub üsna selgesti edaspidisest – järgmised sõnad on aina rohkem juhuslikumad, koonduvad suurematesse gruppidesse ning esinemiskordade arvud langevad märgatavalt. „*Dignitas*“, nagu eespool märgitud, esineb vaid kahel korral. Võrdlusvõimaluseks on lisades ära toodud UD_Latin-Perseus mudeliga tehtud tekstikaeve esimesed 50 sõna.

⁴⁷ Parameeterfaili on koostanud Gabriele **Brandolini**, täpsemat info selles kasutatud ressursside kohta leiab aadressilt: <https://cis.uni-muenchen.de/~schmid/tools/TreeTagger/data/Latin-parameter-file-readme> (viimati avatud 24.03.2020).

Kindlasti ei ole see meetod veatu. Sinise värviga on tabelis märgitud kohad, mis ei ole silmnähtavalt tõesed: juba lihtsa sõnaotsinguga on võimalik kindlaks teha, et tüvi „*mysterium*“ esineb Pico tekstis rohkemal kui 9 korral. Siinkohal tuleb eriti hästi esile teiste „tunnistajate“ roll: kuna ülejäänud kolm mudelit langevad kokku, on mul võimalik PROIEL-i andmestiku viga näha ja arvesse võtta. Nagu öeldud, loomuliku keele töötlemine on väga detailne töö ning Pico tekst on stiililiselt ja sõnavaraliselt keeruline eksemplar; vead ja ebatäpsused on oodatavad. Ent kombineerides neli erinevat mudelit ning kaks erinevat meetodit, võin üsna suure kindlusega väita, et need kümme sõna on selles tekstis oma autori lemmikud.

Seega osutus minu esialgne proovivalim töö jätkamiseks paslikuks. Üllatuslikul kombel moodustas kvantitatiivne järjestus ühe üpris esindusliku humanismi „stardipaketi“, sisaldades ilma minu sekkumiseta nüüdisaegse humanismikäsitluse tähtsamaid märksõnu. Tundus ahvatlev kontrollida, mil määral minu 21. sajandi ettekujutused humanismiideedest võrdluses ühe tõelise varahumanistliku tekstiga vett peavad. Nõnda oli valim moodustatud.

6. Lähilugemisi

Esitan siinkohal jälgimise hõlbustamiseks lihtsakoelise skeemi teemaplokkide ülesehitusest. §1–53 keskmes on inimese olemuse kirjeldamine. §54–149 põhiteemaks on kirjeldused sellest, kuidas inimene võib end moraalifilosoofia, dialektika, naturaalfilosoofia ja teoloogiaga puhastades ja ülendades tõusta inglite kõrvale ja saada Jumalaga üheks. §150–158 nihkub fookus apoloogiale, esimene osa sellest tegeleb filosoofia kaitsmisega, §159–181 Pico enese ja ta ettevõtmise kaitsmisega, ja §182–228 vastab ta oma teeside kriitikale, minnes sujuvalt üle nende tutvustamisele. §229–254 kõneleb Pico maagiast, §256–281 on pühendatud kabalale. §282 pöördub ta tagasi teeside poole, nüüdseks kokkuvõtvalt. Tekst lõppeb §293.

6. I *Philosophia*

„Nõnda on vallutanud pea kõigi mõistused hukatuslik ja ebaloomulik veendumus, et filosoferida ei või mitte keegi, või siis võivad seda teha vaid vähesed. Justnagu poleks oma silme ja kõige kogenumate käte ees asjade põhjuste, looduse talitusviiside, universumi korrapära, Jumala kavatsuste, taevaste ja maa müsteeriumite evimine õieti midagi, kui see just mingit soosingut jahtida või iseenesele tulu teenida ei luba. See asi on jõudnud juba isegi sinnamaale (mäherdune kurvastus!), et targaks ei peeta mitte kedagi teist, kui ainult neid, kes tarkusepüüdluse makstud tööks teevad [---].“ (§153–155)

Tehniliselt peab märkima, et *philosophia* pole „*Oratio*“-s sugugi ainus filosoofiaga seotud vorm. Sellele lisaks ilmnevad tekstis veel substantiiv ja samakujuline adjektiiv *philosophus* (täheenduses filosoof/filosoofiline), verb *philosophor* (tähistades filosoofiaga tegelemist või filosoferimist) ning sellest lähtuv partitsiip *philosophans* (filosoferiv), mis on kõik loetud *philosophia*-st eraldi. Veel on Pico pagasis eritüvelised, ent filosoofiat puudutavad sõnad nagu *scientia moralis*, ka lihtsalt *moralia* ning *dialectica*. Nõnda moodustab filosoofiast kõnelemine Pico teksti selgroo. Jätan siinkohal käsitlemata nimepidi nimetatud filosoofid ning teemad, mis keerlevad nende ümber, et mitte kalduda oma lugemisülesandest – liikuda ühe sõna tähendust mööda – kõrvale.

Mis siis on aga Pico *philosophia*? Enim räägib Pico moraalifilosoofiast, ent moraalifilosoofia moodustab dialektika ja naturaalfilosoofiaga ühe komplekti. Tarvidust kõigi kolme järele rõhutab Pico rohkem kui korra. Moraaliafilosoofia on abivahend, mis aitab inimesel võita oma „käsi“ ja „jalgu“, milledes elutsev kiusatus „*animam obtorto (ut aiunt) detinet collo*“⁴⁸ (väänab hinge – nagu öeldakse – kaelast) Käed ja jalad ei ole siinkohal mõistetavad jäsemetena, vaid inimese kehaliste ja nõrkade osadena, mis hoiavad teda ihade ja maisuse küljes. Pico selgitab seda metafoori §83–85 eksplitsiitselt. Samuti võib astuda moraalifilosoofia inimeses elava „*brutum multiplex-i*“⁴⁹ (mitmekordse elaja) vastu; allusioon, mis viitab Hydrale (meelelisus) ja Nemea lõvile (raev)⁵⁰, keda moraalifilosoofia võita suudab, lepitades seejärel ihu ja hinge omavahel igaveseks. Dialektika seevastu „*sedabit [---] rationis turbas, inter orationum pugnantias et syllogismorum captione anxie*

⁴⁸ §85

⁴⁹ §93

⁵⁰ Ed. **Borghesi**, Francesco; **Papio**, Michael; **Riva**, Massimo. 2016. *Pico della Mirandola: Oration on the Dignity of Man. A New Translation and Commentary*. New York: Cambridge University Press. 151.

*tumultuantis*⁵¹ (vaigistab mõistuse rahutud tõblemised kõnelemiste ebakõlade ja süllogismide riugaste vahel⁵¹, naturaalfilosoofia aga „*sedabit [---] opinionis lites et dissidia, quae inquietam hinc inde animam vexant, dirabunt et lacerant*“: „vaigistab arvamuse lahkkelid ja tülid, mis ärevat hinge igast küljest sinna-tänna tõukavad, kisuvad ja lõhki käristavad.“⁵²

Filosoofiast aga üksi ei piisa. *Philosophia* käib teoloogiaga käsikäes, ilma kelleta poleks inimesel võimalik saavutada viimset „*veram quietem et solidam pacem*“⁵³: „tõelist puhkust ja kindlat rahu“. Teoloogia ja inimese hinge kohtumine on Pico kirjeldustes midagi väga head ja meeldivat: „[---] *pace sanctissima, individua copula, unianimi amicitia, qua omnes animi in una mente, quae est super omnem mentem, non concordent adeo, sed ineffabili quodammodo unum penitus evadant*“⁵⁴ (kõige püham rahu, lahutamatu side, üksmeelne sõprus, milles kõik hinged ühes vaimus, mis on üle kõigi teiste vaimude, ei ela mitte ainult üksmeeles, vaid saavad teatud sõnulseletamatul viisil täielikult üheks). Selle rahu saavutamine on, nagu Pico kohe järgnevas laues viitab, „*totius philosophiae finem esse Pythagorici dicunt*“⁵⁵: „kogu filosoofia lõpp, nagu pütagoorlased ütlevad“. Filosoofia juhib inimese hinge õiges suunas, kuid teoloogia aitab tal astuda viimse sammu. Möödamannes kirjutab Pico ka ühe korra, et uurides Apollo pühade nimede tähendusi ja müsteeriume, võib jõuda arusaamiseni, et Jumal on samuti filosoof⁵⁶, ent ta ei laienda seda mõttekäiku pikemalt.

Kokkupuutepunkte teoloogiaga leidub veelgi. Nii kasutab Pico näiteks nimetust „*philosophiae sacerdotium*“⁵⁷ (filosoofia preesterkond), viitamaks seisundile, kuhu jõuavad moraalifilosoofia ja dialektika abil puhastunud. Terminit ümbritsevas sektsioonis (§104–107) muutub vahekord teoloogia pärusmaade ning filosoofia omade vahel eriti häguseks; selgusele ei aita kaasa tõik, et Pico maalib oma väiteid metafoorsele vanatestamentlikule taustale, väljendades „sisemist“, kuhu „välimisest“ peab jõudma, kogudusetelgi kujundina⁵⁸. Ka ei puudu siit kabalistlikud võrdlused, nagu

⁵¹ §95

⁵² §96

⁵³ §98

⁵⁴ §100

⁵⁵ §101

⁵⁶ §120

⁵⁷ §107

⁵⁸ Kogudusetelgi allegooria epistemoloogilise protsessi kirjeldamisel ei ole iseenesest originaalne, seda kasutavad veel näiteks Nyssa Gregorios ja Saint Victori Richard.

näiteks „*caeleste candelabrum septem luminibus*“ (seitsme tulega taevane kandelaaber, st menoraa), mille üle figuratiivsesse telki sissejõudnud filosoofia preesterkonna liikmed kontempleerida saavad. Puhas-ebapuhas dihhotoomia on Pico *philosophia* juures üldse märkimisväärne omadus. Moraaliafilosoofia on puhas ja puhastav⁵⁹, inimesed aga, kes pole veel moraalifilosoofiaga kokku puutunud (ning inimese hinge „käed-jalad“ üleüldse; vrd varasemad lõigud) on ebapuhtad. Pesemise ja puhastamise motiiv kordub tekstis ikka ja jälle uuesti.

Niisiis: enam kui distsipliin on *philosophia* Pico jaoks tööriist, kohati ka abstraktne vaimuväärtus ja ideaal. Kindlasti ei ole filosoofia midagi kuiva ja ainult rangelt mõistuslikku, ennemini kaldub Pico *philosophia* suisa müstikasse. Kuidas teisiti tõlgendada §117–119, milles kirjeldused filosoofia läbi Jumala koja küllusest joovastumisest ja teoloogia poolt meeletustesse virgutatud olemisest lõppevad suisa *unio mystica* laadse seisundiga, kus „*iam non ipsi nos, sed ille erimus ipse qui fecit nos*“ (me ei ole enam mitte meie ise, vaid see, kes meid tegi), või §228, milles (ja järgnevatel paragrahvides) Pico väidab, et on olemas kaks maagiavormi: üks, mis baseerub demonite tegutsemisel ja on seetõttu väärastunud, ning teine, mis pole lähedasel vaatlusel muud kui naturaalfilosoofia absoluutne täius (*naturalis philosophiae absoluta consumatio*). Järgnevatel lõikudes tunduvad Pico täpsustavad kommentaarid siiski osutavat vähemerutavale järeldusele, et see *magia naturalis* on sügav arusaam looduse saladustest ja toimimisviisidest, mis pakuvad oma haldajale nende tundmise läbi teatavat tegutsemisvõimu, näiteks ühendamiseks taevast ja maad (st „ülemisi“ ja „alumisi“ asju). Kirjeldused tollest maagiast on mõistagi ehitud rohke müstilise sõnavaraga, ent Pico ei väljenda täpsemalt, kuidas selle maagia praktiseerimine välja näeb.⁶⁰

Tooni- ja teemamuutus saabub §150. Emotsionaalselt intensiivsed ja kohati üksteisega kokkusulavad müstilised pildid asenduvad otsese päevapoliitikaga, kus Pico asub esiteks filosoofia ja filosoferimise kui *sine qua non* väärtuste kaitsele, siis aga läheb sujuvalt edasi iseenda ning oma kaitstavate teeside apoloogiale ja avamisele, millel ma rohkem ei peatu. Juhiksin tähelepanu ainult paragrahvile §192, milles Pico oma ambitsioonil ja eklektikal täies mahus särada laseb: „*At ego ita me institui, ut, in nullius verba iuratus, me per omnes philosophiae magistros funderem, omnes scedas excuterem, omnes*

⁵⁹ Mainitud näiteks §79–85, §105.

⁶⁰ Maagiast rääkiv lõik kestab §229–254.

familias agnoscerem.“ (Ma otsustasin nõnda, et ma ei vannuta end kellegi filosoofi sõnade külge, vaid jaotan tähelepanu kõigi filosoofiameistrite üle, uurin igat paberiribakest ja õpin tundma kõiki koolkondi.)

6. II *Deus*

Deus, nagu ka *philosophia*, on sünonüümirohke sõna. Peale põhinimetuse kasutab Pico veel selliseid tiitleid, nagu *Pater* (Isa), *Dominus* (Issand), *Altissimus* (Kõigekõrgem) *architectus* (arhitekt), *artifex* (meister), *opifex* (valmistaja, st looja) ja *iudex* (kohtunik). Erilisemad kombinatsioonid on veel *Deus vitae*⁶¹ (elu Jumal) ja „*qui fecit nos*“⁶² (see, kes on meid teinud), Jumalale tundub viitavat ka „*mens divina*“⁶³ (jumalik vaim). Paaris kohas eristab Pico Püha Vaimu ning Poega, viimasele on tal varuks tiitlid nagu „*Rex gloriae*“ (au kuningas) ja „*magister vitae*“ (elu õpetaja), ent hüpostaasidest kõneleb ta enim Isast. Samas moodustavad suure osa esinemiskordadest ka tüüpvormelid, millel pole liialt suurt sisu, nagu „*cultus Dei*“⁶⁴ (Jumala teenimine), „*beneficium Dei*“⁶⁵ (Jumala heatahtlikkus), „*Deum laudans*“⁶⁶ (Jumalat kiitev), „*domus Dei*“⁶⁷ (Jumala koda), „*potentia Dei*“⁶⁸ (Jumala vägi), „*testis est Deus*“⁶⁹ („Jumal on tunnistaja“). *Deus* on nõnda küll „*Oratio*“ üks peategelastest, aga ta on enamasti passiivne (va enne sissejuhatust toodud §10–24, milles ta esimest ja viimast korda kõneleb) ja kaugelseisev karakter, kellest räägitakse kaude. Arvestades selle ning rohkete tüüpiliste sõnakombinatsioonide esinemisega, on *deus* hoolimata suurest esinemissagedust pigem väheütlev sõna. Ent mõningaid huvitavaid näiteid leidub siiski.

See, mis figuratiivses kogudusetelgis paljastub, on „*superioris Dei regiae multicolore*“⁷⁰ (Jumala kõrgema koja värvikirevus). Läbi oma müsteeriumite näitab Bacchus meile „*invisibilia Dei*“⁷¹

⁶¹ §88

⁶² §119

⁶³ §211

⁶⁴ §253

⁶⁵ §249

⁶⁶ §134

⁶⁷ §96 ja §118

⁶⁸ §257

⁶⁹ §277

⁷⁰ §107

⁷¹ §118

(Jumala nähtamatusi). Eelmises peatükis mainitud filosoofia lõpp, mis saabub, kui filosoofia ja teoloogia on hinge kallal oma töö teinud, on ka „*haec ille pax quam facit Deus in excelsis suis*“⁷² (see rahu, mida Jumal taevas teeb). *Unio mystica* laienetel võiks märkida veel §116, milles Pico ärgitab süvenema sokraatilistesse meeletustesse (*furores*), „*ut mentem nostram et nos ponant in Deo*“ (et need viiksid iseenda ja oma vaimu Jumalasse), samuti on märgiline eespool märgitud §119, milles Pico mitmeetapilise filosoofias ja teoloogias puhastumise ja kasvamise lõppfaasiks nimetab iseenda minetamist ja Jumalaga ühekssaamisest.

Leidub ka küsitavusi. Kahel korral esineb *deus* pluuralis. Ühel korral on pluural kontekstis mõistetav: §89–91 tsiteerib Pico Empedoclest, kes kirjeldab siseheitlustes inimest, keda hullutavad tülid ja lahkkelid ja kes on „*a diis iactari*“ (jumalatest äratõugatud). Teistel kordadel on esinemine aga pisut müstilisem. §114 küsib Pico retooriliselt „*quis, humana omnia posthabens, fortunae contemnens bona, corporis negligens, deorum conviva adhuc degens in terris fieri non cupiat [---]?*“ (kes, jättes selja taha kõik inimliku, põlates ära edu hüved ja hüljates ihuliku, ei igatseks olla külaline jumalate lauas, elades ise samal ajal maa peal?). §142–143 seletab Pico Zoroasteri doktriine (eelmainitud neli paradiisijõge), millest Pico teeb mõistagi võrdkuju moraalifilosoofiale, dialektikale, naturaalfilosoofiale ja teoloogiale. Pika selgituse vahele on vahele torgatud ka lõiguke: „*ut tandem per theologiam pietatem et sacratissimum deorum cultum, quasi caelestes aquilae, meridianis solis fulgidissimum iubar fortiter perferamus*“ (et me viimaks läbi teoloogilise vagaduse ja kõige pühama jumalate teenimise läbi nagu taeva kotkad keskpäevapäikse kiiskaivamat valgust vahvasti taluda suudaksime). „Taeva kotkad“ on siinkohal viide mõned lõigud varem⁷³ tsiteeritud kaldealaste kirjutistele, milles Zoroaster olla kõnelenud tiivulistest hingedest, mis tiibade küljestpudenedes inimkehadesse kukuvad, kuid tiibade tagasikasvades uuesti lendu tõusevad. Siiski tunduvad need „jumalate“ mainimised olevat pigem *prisca theologia*-st inspireeritud ülekantused, kui tunnistus tõelisest polüteismist.

Rariteedina mõjub veel lõik §28–30 (pikemalt tõlgitud peatükis „*Homo*“), milles Pico kirjeldab, kuidas iseendas intellektuaalseid seemneid kultiveeriv inimene „*angelus erit et Dei filius*“ (saab olema ingel ja Jumala poeg). Pico seda mõttekäiku rohkem ei laienda, ent tekstiapaarat pakub välja mitu

⁷² §101

⁷³ §137

võimalikku allikat, kust selline jumalaks regenereerumise motiiv „*Oratio*“sse võinuks jõuda, sh patristiline kirjandus, Iamblichuse kirjutised ning keskaegsed allikad; igatahes on tegu kordmotiiviga. Samasugust mõttekäiku kasutab ka Marsilio Ficino oma „*Theologica platonica*-s“, mis avaldati mõni aasta enne „*Oratio*“ kirjutamist.⁷⁴

6. III *Homo*

„Kes ei paneks seda meie kameeleonit imeks? Või pigem, kes imetleks kedaiganes teist temast rohkem?“ (§32–33)

Inimene on kõige esimene teema, mis „*Oratio*“s välja tuuakse. Kõne kaks esimest lauset näevad välja nii: „*Legi, Patres colendissimi, in Arabum monumentis, interrogatum Abdalam sarracenum, quid in hac quasi mundana scena admirandum maxime spectaretur, nihil spectari homine admirabilius respondisse. Cui sententiae illud Mercurii adstipulatur: „Magnum, o Asclepi, miraculum est homo.“*⁷⁵ (Ma olen lugenud, austusväärseimad isad, araablaste ürikutes, et kui saratseen Abdallahlt⁷⁶ küsiti, mis sel nii-öelda maailma teatrilaval paistab talle kõige imetlusväärsem, vastas ta, et inimesest pole näha mitte midagi imetlusväärsemat. Selle arvamusega heidab nõusse ka Mercuriuse ütlus: „Suur ime, oo Asclepius, on inimene.“) Samas on inimene ka teema, mis esimesena lõppeb. Pea kõik tähendusrikkad sõnakasutused ja teemaarendused mahuvad esimese 50 paragrahvi sisse, pärast seda muutuvad kasutused juhuslikumaks, harvemaks ja kaudsemaks. Inimesest ja tema olemusest rääkiv sektsioon on küll erakordselt ilus ja mõjus, ent teksti vormi seisukohast kannab see kõige rohkem sissejuhatuse rolli.

Pico alustab oma arutelu loeteluga teiste autorite põhjendustest, miks inimloomus on nõnda suurepärane: „*esse hominem creaturarum internuntium, superis familiarem, regem inferiorum; sensuum perspicacia, rationis indagine, intelligentiae lumine, naturae interpretem; stabilis evi et fluxi temporis interstitium, et (quod Persae dicunt) mundi copulam, immo hymeneum, ab angelis,*

⁷⁴ Ed. **Borghesi**, Francesco; **Papio**, Michael; **Riva**, Massimo. 2016. *Pico della Mirandola: Oration on the Dignity of Man. A New Translation and Commentary*. New York: Cambridge University Press. 102.

⁷⁵ §1–2

⁷⁶ Ei ole täpselt selge, keda Pico silmas peab.

*teste Davide, paulo deminutum*⁷⁷ (inimene on olevustest vahepealne, kodakondne kõrgematele olevustele ja käskija madalamatele; inimene on meelte läbinägelikkuse, mõistuse haarde⁷⁸, taipamise valguse poolest looduse tõlgendaja; paus muutumatu igaviku ning voolava aja vahel, ja, nagu pärslased ütlevad, maailma köidik, koguni abielu, ja inglitest, nagu tunnistas Taavet, vaid pisut vähem), ent sedastab nimekirja lõpus, et ehkki põhjused on head, ei ole need peamised.

Järgneb stseen inimese loomisest (§10–24), mis on oma kauniduse pärast enne sissejuhatust katkestusteta ära toodud. Stseeni tuumaks on väide, et inimene on Jumala armust iseenda vaba looja ning võib eneses sisalduva potentsiaali hulgast valida, mida ta realiseerib. Just see vabadus teeb inimese erakordseks. Erinevalt elajatest, kelles on sünnist saati kõik, mida nad eales omama saavad, ning vaimolenditest, kes on „*aut ab initio aut paulo mox id*“⁷⁹ (kas algusest või vähe aega pärast seda) olnud kõik, mis nad igavesti ja muutumatult on, kuulutab Pico inimese imetabaseima omadusena valikuvõimalust ja kameeleonilaadset olemust.

Järgnevad lõigud selgitavad arenguruumi täpsemalt: „*Nascenti homini omnifaria semina et omnigenae vitae germina indidit Pater. Quae quisque excoluerit illa adolescent, et fructus suos ferent in illo. Si vegetalia, planta fiet, si sensualia obrutescet, si rationalia caeleste evadet animal, si intellectualia angelus erit et Dei filius. Et si nulla creaturarum sorte contentus in unitatis centrum suae se receperit, unus cum Deo spiritus factus, in solitaria Patris caligine qui est super omnia constitutus omnibus antestabit.*“⁸⁰ (Isa asetab inimese sündides tema sisse igat sorti elu seemneid ja algeid. Need võrsuvad ja kannavad vilju igaihes, kes nende eest hoolt kannab. Kui need alged, mille eest ta hoolitseb, on vegetatiivsed, saab temast taim. Kui meelelised, muutub ta loomaks, Kui mõistuslikud, muutub ta taevalikuks olevuseks. Kui aga intellektuaalsed, saab tast ingel ja Jumala poeg. Ja kui ta, rahuldumata ühegi teise olevuse jaoga, tõmbub tagasi oma terviliklikkuse keskele, olles saanud Jumala vaimuga üheks Isa pimeduse üksinduses, mis on üle kõige, ületab ta kõik loodu.)

⁷⁷ §3

⁷⁸ Sõna-sõnalt: „jahtiva sissepiiramise poolest“.

⁷⁹ §27

⁸⁰ §28–31

Selle kütkestava müstilise ühinemise kirjeldusega aga arutlus inimesest ka lõppeb, ning edasine kõne koondub juba teiste teemade ümber.

6. IV *Pater*

Pater esineb paaris erinevas kasutuses, millest suurima grupi moodustab publikus istuvate „isade“ adresseerimine. Nende kõnetamisega Pico alustab ja lõpetab oma kõnepidamist. Mitmes kohas lisandub „isadele“ tiitel „*colendissimi*“ (kõige austusväärsemad), ent enamasti on nad lihtsalt *patres* (isad). Pöördumised kannavad retoorilist funktsiooni, äratamaks pärast pikemat mõttearendust uuesti kuulajate tähelepanu. Ent *patres* võib viidata peale publiku ka teistsugusele lugupeetud meeste seltskonnale. Näiteks ütleb Pico §71 „*adeamus antiquos patres*“ (lähme antiiksete isade juurde), st uurigem, mis neil on kõnealuse teema kohta öelda. Antiiksed isad siinses lõigus on Paulus, Jaakob ja Iiob, §146 lisab nende sekka ka „*antiquum patrem Abraam*“ (antiikse isa Abrahami). §283 viitab veel Orpheusele ja Zoroasterile, keda „*ambo priscae sapientiae crediti patres et auctores*“ (mõlemat on peetud antiikse tarkuse isadeks ja autoriteks).

Pisut väiksema seltskonna moodustab *pater* kui sünonüüm Jumalale. Kuivõrd *pater* ja *deus* on sageli sünonüümsed, suurendab see Jumalast rääkimise mahtu veelgi. *Pater*-i spetsiifika on kohad, milles rõhutatakse Jumala seotust loomise, kinkimise ning isalike rollidega, näiteks paljumainitud stseenis §10–24, milles Isa valib oma „*novo filio*“ (uuele pojale) sobilikku pärandit, samuti §28: „*nascenti homini[---] germina indidit Pater*“ (Isa asetab inimesse tema sünnil alged). §49 võib lugeda üleskutset: „*ne, abutentes indulgentissima Patris liberalitate, quam dedit ille liberam optionem e salutari noxiam faciamus nobis*“ (ärgem kuritarvitagem Isa leebeimat suuremeelsust, muutes vaba tahte, mille ta on meile andnud, kasutoovast kahjutegevaks), ärgitades inimest valima kõrgemaks tõusmise, mitte madalaks mandumise teed, et mitte labastada loomisele enesele antud kingitust.

Eristus *pater* läheb käiku ka siis, kui on vaja eristada hüpostaase, näiteks fraasis „*descendat Rex gloriae et cum Patre*“⁸¹ (hiilguse Kuningas [st Jeesus] laskub koos Isaga alla) või ka lõikudes, kus Pico on juba sõna „*deus*“ korra kasutanud, näiteks eelmises peatükis mainitud §31: „*unus cum Deo spiritus factus,*

⁸¹ §102

in solitaria Patris caligine“ (olles saanud Jumala vaimuga üheks Isa pimeduse üksinduses). Mainitustest süsteemsemat eristust Jumala muude tiitlite ning *pater*-i vahel ei paista.

6. *V Natura*

Ladina keeles võib *natura* tähistada nii loodust kui ka loomust. Pico tekstis leidub enam viiteid loodusele, kuna naturaalfilosoofiast ja maagiast (mis on „*demum totius naturae cognitio*“⁸² ehk viimselt kogu looduse tundmine) kõnelemisel mängivad loodus ja „*res naturales*“ (loomulikud või looduslikud asjad) suurt rolli. Siiski leidub ka kasutusi, mis viitavad loomustele, need on koondunud peamiselt teksti esimesse poolde ning saadavad enamjaolt arutlust inimese olemusest. Nende kahe sarnasust, ent ka tähenduslikku erinevust näitab hästi §123, milles Pico, seletades üht Delfi maksimide⁸³, kasutab neid kõrvuti: „*Tum illud γνῶθι σεαυτόν, idest „cognosce te ipsum“, ad totius naturae nos cognitionem, cuius et interstitium et quasi cynnus natura est hominis, excitat et inhortatur.*“ (Siis „*γνῶθι σεαυτόν*“, see tähendab „tunne iseennast“, ärgitab ja õhutab meid koguma teadmist kogu loodusest, mille vahepealsus ja teatud mõttes segu on inimese enda loomus.)

Loodust tähistava *natura* tarvitamistest moodustavad suure osa figuratiivsed ja poeetilised väljendid: „*in naturae gremio*“⁸⁴ (looduses üsas) peituvad imed, mille naturaalmaagia peidust välja toob, meie sees sisaldub „*vis naturae*“⁸⁵ (looduse jõud) mis võib juhatada (ja peaks meid juhatama!) isiklike tõeotsinguteni, rahuldumata vaid raamatutest loetu ja eelkäijate avastustega – see on osa Pico apoloogiast teeside sellele sektsioonile, mis sisaldab tema enda filosoofiat. Filosoofeerimine on oma silme ja käte ees „*naturae vias*“⁸⁶ (looduse talitusviiside) evimine, ning pärast seda, kui Raafael, taevane meedik, on meid dialektika ja moraalifilosoofiaga kosutanud, juhib Gaabriel meid „*per naturae miracula*“ (läbi looduse imede) edasi Miikaeli juurde⁸⁷.

⁸² §248

⁸³ Delfi maksimid on Delfi endise Apollo templi 147 vanasõna sisaldavad inskripsioonid.

⁸⁴ §250

⁸⁵ §210

⁸⁶ §154

⁸⁷ Kolme ingliti filosoofia kolme osa võrdkujuna kasutatav lõik leidub §148–149.

Loomust märkivad *natura* esinemised, nagu juba öeldud, keerlevad peamiselt inimese olemuse ümber. Nii kirjutab Pico näiteks §46 kaldealasi tsiteerides, et inimene on „*variae ac multiformis et desultoriae naturae animal*“ (vahelduva, mitmekujulise ja kõikuva loomuga olevus) ja §90, et inimese hinge on asetatud „*duplicem naturam*“⁸⁸ (kahekordne loomus), mis teda lakkamatult korruga üles- ja allapoole tirib. Siiski leiab §39 ühe *natura*, mis osutab taime loomusele: „*neque enim plantam cortex, sed stupida et nihil sentiens natura; neque iumenta corium, sed bruta anima et sensualis [---] facit*“ (mitte koor ei tee taime, vaid juhm ja mitte midagi tajuv loomus; mitte nahk ei tee koormaloomi selleks, kes nad on, vaid nüri ja meeleline hing).

Pikemaid ja sisukamaid struktuure leiab maagiale pühendatud lõikudest. §246 kirjutab Pico Plotinusele viidates, et „*naturae ministrum esse et non artificem magum*“ (maag on looduse teenija ja mitte selle ringikorraldaja), sarnast nägemust edastab ka §249 öeldes, et maagia „*non tam facit miranda, quam facienti naturae sedula damulatur*“ (mitte niivõrd ei tee imesid, kui võrd ta teenib püüdlilikult imesid tegevat loodust). Siiski, ehkki looduse meisterlik käsitlemine ja tundmaõppimine on Pico jaoks *magia* nime vääriline, on loodus siiski maine väärtus. §99 kutsub teoloogia inimese hinge enda juurde sõnadega: „*venite [---] ad me qui laboratis, venite et ego reficiam vos, venite ad me et dabo vobis pacem quam mundus et natura vobis dare non possunt*“⁸⁹ (tulge minu juurde, teie, kes te näete vaeva, tulge ja ma teen teid uueks, tulge minu juurde ja ma annan teile rahu, mida maailm ega loodus teile anda ei suuda).

6. VI Ratio

Ratio osutab tõlkimisel vastupanu. Nagu *natura*, võib *ratio* sisaldada endas erinevaid tähendusnüansse, mille seast kõige õigemana valimine on keerukas töö. *Ratio* võib olla mõistus või mõistuslikkus, näiteks §3, milles inimene on „*rationis indagine*“ (mõistuse haarde poolest) olevustest vahepealne. *Ratio* võib väljendada ka tähendust või põhjendust, näiteks §12, milles Pico kirjeldab Jumala motiive inimese loomiseks, võib leida fraasi „*aliquis qui tanti operis rationem perpenderet*“ (keegi, kes nõnda üüratu töö tähendust [või põhjust] hoolikalt hindaks). §154 on *ratio* aga hoopis

⁸⁸ §90

⁸⁹ Kutsung on süntees kirjakohtheadest Mt 11:28, Jh 14:27, Jr 6:16.

„*universi ratio*“ (universumi korrastatus) ja §39, kus jätkuvad loomuste kirjeldamised, võiks *ratio* ehk väljendada hoopis mõõtu: „*nec caelum orbiculatum corpus, sed recta ratio*“ [...] *facit*“ (mitte ümmargune kuju ei tee taevavõlvi selleks, mis ta on, vaid õige mõõt).

Veel leidub *ratio*-sid, mis seostuvad mõttekäikude, põhjendamise ja seletamisega. §204 kasutab Pico lõigu alguses siduvat väljendit „*bac ego ratione motus*“ (mina, kannustatud sellest mõttekäigust), §173 aga kirjutab ta kriitikat adresseerides „*at vero cum his qui me huic provinciae imparem dicunt, difficilior est mihi ratio defensionis*“ (ent tõepoolest, raskem on end selgitustega kaitsta nende eest, kes väidavad, et ma ei ole selle ülesande vääriline). Veel leidub §54, milles Pico arutleb, kuidas inimene võiks saada inglisa võrdseks, *ratio* tähenduses „talitusviis“: „*sed qua ratione, aut quid tandem agentes?*“ (kuid mis viisil, või pigem, mida tehes?) Viimases lauses võiks *ratio* ka vabalt tõlkimata jätta, sest *qua* võib ka üksinda tegemisviisi väljendada.

§207 on aga *ratio* juba midagi „asjaolu“ või „seiga“ moodi: „*ita nostrates semper in philosophandi ratione peregrinis inventis stare et aliena excoluisse sibi duxerunt satis*“ (nõnda on meie autorid alati arvanud filosoferimist puudutavas asjas enesele piisavaks toetuda võõrastele avastustele ja täiustada teisi). Säärase argumendiga kostitab Pico neid kriitikuid, kes laidavad kõikide filosoofide ja kõikide koolide korraga lahkamist. Rüveda maagia kohta ütleb Pico aga §238 „*illa, ut nullis rationibus, ita nec certis probatur auctoribus*“ (need [praktikad], mida ei mõistuse [otsustustega] ega ka autoriteetidega tõeks ei saa ei tunnistada).

Kuna *ratio* tähendused ja kasutusviisid on „*Oratio*“-s (ja ladinakeelsetes tekstides üldiseltki) nõnda seinast-seina, ei moodustu neist ka suuremat tähendusvõrgustikku.

6. VII *Anima/animus*

Anima ja *animus* moodustavad kombineeritult sama suure grupi, kui *homo*. Hing on seega jumala ja filosoofia järel inimesega võrdselt populaarne tegelane. Pico ei tundu *anima* ja *animus*-e eristamisel olevat suuremat järjepidevust, kui heakõllalisusest juhendumine; armastus keelemängude vastu on Pico stiili juures tähtis element. Kõllalist kokkusobivust kasutab näiteks juba eespool toodud

§39, milles kirjeldatakse erisuguste olevuste ja nähtuste olemusi ja milles kõik keskseid omadusi osutavad nimisõnad on naissoost: taimedel *natura*, koormaloomadel *anima*, taevavõlvil *ratio*, inglitel *intelligentia*. Ka ei ole märgata, et Pico valiks erinevate teemade puhul kindlasti *animus*-e või kindlasti *anima*; näiteks on ta kasutanud §121 ühes (küll kaunis pikas) lauses korraga mõlemat vormi, samas kui §83–85 on ta kasutanud järjest vaid *anima*-t. Ainus kord, kui eristus on tõepoolest temaatiliselt oluline ja sellisena järjepidev olnud, on allpool toodud abieluallegoorias, milles pruut on inimese *anima*. Täenduslikult pole vormidel samuti vahet, nii *animus* kui *anima* on pea alati tõlgitavad „hingena“. Pisut erisugune on küll taaskord §121, milles väljend „*subeant animum*“ (kutsuvad hinge) esineb tähenduses „tulevad meelde“. Sarnane on §142, milles Pico publikus istuvate isade poole pöördudes ütleb neile „*advertite animum*“ (pöörake hinge), see tähendab, pöörake tähelepanu. Mõlema puhul on tegu siiski tavaliste tüüpväljenditega, millest ei saa teha järeldusi Pico vaadete kohta.

Hing on see osa inimesest, mis on kõige olulisem, ja mis on nõ aktiivne jõud Pico kõrgemale tõusmise ja madalamale mandumise kirjeldustes. Keha suhtes on Pico pigem negatiivselt meelestatud, §105 võib lugeda, et Moosese seadused on kuulutatud meile, „*in deserta huius corporis solitudine habitantibus*“ (selle keha lagedas üksinduses elavatele). §240 aga sedastab Pico Platonile viidates, et naturaalmaagia on „*animi medicina, per quam scilicet animo temperantia, ut per illam corpori sanitas comparatur*“ (hinge arstim, läbi mille saavutatakse hinges mõõdukus, just nagu selle abil saavutatakse kehas tervis). Kõik oluline toimub ühesõnaga hinges.

Hing pole siiski vaid midagi ainult eeterlikku, vaid hingel on oma „*pars rationalis*“⁹⁰ (mõistuslik osa), millega hing kõike mõõdab, otsustab ja uurib, ent ka „*duplex natura*“⁹¹ (kahekordne loomus), mis hinge ühekorraga nii taeva kui ka maasügavuste poole tirib. Pico ei ole fatalist, vaid kooskõlas „*Oratio*“ arutlustega vabast tahtest ja inimese arenguvõimalusest kõlab ka §170: „*sicut enim per gymnasticam corporis vires firmiores fiunt, ita dubio procul in hac quasi litteraria palestra animi vires et fortiores longe et vegetiores evadunt*“ (nii, nagu ju läbi treenimise saavad keha jõud tugevamaks, nii kahtlemata muutuvad ka hinge jõud selles literaarses maadluses palju tugevamaks ja sitkemaks).

⁹⁰ §127

⁹¹ §90

„*Anima infecunda*“⁹² (viljatu hing), st hing, kes midagi ise ei loo, on aga midagi, mida Pico sõnul „*divina mens*“ (taevalik vaim, st Jumal) jälestaks – sellist mõttekäiku kasutab Pico taaskord oma teeside omapanuse kaitseks.

Huvitav hetk saabub paragrahvides §97–103, kus Pico kirjeldab filosoofia ja teoloogia abil rahu saavutanud hinge, kelle juurde viimaks laskub Jumal (Jeesus ja Isa üheskoos). Kui hing siis „*deaurato vestitu quasi toga nuptiali, multiplici scientiarum circumdata varietate*“⁹³ (kullaga kaetuna nagu pulmarüüs, ümbritsetuna arvukate teaduste mitmekesisusest) oma peiu⁹⁴ ehk Jumala vastu võtab, soovib ta eralduda oma rahvast, isakodust ja iseendast, et olla vaid temaga. Nõnda soovib ta surra iseendas, et ta saaks elada oma peius. Lõik lõppeb fraasiga „*mors – inquam – illa, si dici mors debet plenitudo vitae, cuius meditationem esse studium philosophiae dixerunt sapientes*“ (ma ütlen, see surm, kui selle kohta peab just surm ütleva, on elu küllus, mille üle mõtisklemine on, nagu ütlevad targad, filosoofiastuudium). Terves seksioonis on tarvitatud mõistagi naissoo vormi, *anima*-t.

6. VIII *Mysterium*

Ehkki *mysterium* esineb „Oratio“-s ligi 20 korral, on tähenduste väljaselgitamine raske. Pico on müsteeriumite kirjeldamise koha pealt napp – tüüpiline esinemine on selline, milles Pico mainib ühtesid või teisi müsteeriume allikatena, näiteks „*[mysteria] Graecorum*“⁹⁵ (kreeklaste müsteeriumid), „*sublima mysteria Christinae theologiae*“⁹⁶ (kristliku teoloogia subliimsed müsteeriumid), või „*Pythagorica Platonicaque mysteria*“⁹⁷ (pütagoorlikud ja platoonilised müsteeriumid), kuid ei täpsusta müsteeriumi enese kohta rohkem midagi. Vaid ühes kohas esineb täpsustus, §118 võib lugeda, kuidas „*Tum Musarum dux Bacchus, in suisysteriis (idest visibilibus naturae signis) invisibilia Dei philosophantibus nobis ostendens*“ (siis avab Bacchus, muusade juht, meile filosoofidele oma müsteeriumites (see tähendab, looduse nähtavais märkides) Jumala nähtamatused). Esinemiskordadel, mis mainivad antiikkultuuri, võiks oletada, et *mysterium* viitab

⁹² §211

⁹³ §103

⁹⁴ Hinge ja Jumala suhe abielulises allegoorias meenutab kangesti Ülemlaulu traditsioonilisi tõlgendusi.

⁹⁵ §110

⁹⁶ §164

⁹⁷ §244

müsteeriumile kui Vana-Kreeka ja -Rooma institutsionaalsele usutalitusele, ent see on vaid oletus, mida tekst ei toeta ega lükka ümber.

Mitmel korral esineb *mysterium* tähenduses peidetud õpetus, varjatud olemus, okultne sisu. Sellist lugemist toetab näiteks lõik §286: „*sed (qui erat veterum mos theologorum) ita Orpheus suorum dogmatum mysteria fabularum intexit involucris et poetico velamento dissimulavit, ut si quis legat illius hymnos, nihil subesse credat praeter fabellas nugasque meracissimas*“ (aga Orpheus, nagu oli vanade teoloogide komme, on oma dogmade müsteeriumid sel moel lugude kestaga katnud ja poeetilise loori alla peitnud, et kui tema hümne lugeda, ei usuks keegi seal varjul olevat rohkemat, kui kenad ent tühised jutukesed). Samas võib *mysterium* olla ka lihtsalt õpetus ilma peidetuse aspektita, näiteks §109, milles Pico väidab, et mitte ainult „*theologia priscorum*“ (antiiksete teoloogia) ei näita meile vabade kunstide väarikust, vaid seda teevad ka „*Mosayca aut Christiana mysteria*“⁹⁸ (mooseslikud ja kristlikud õpetused).

Eraldi kategooria peidetud õpetustest on viited kabalale. §212 räägib Pico, kuidas paljud tema doktriinidest on pärit „*de secretioribus Hebreorum [---] mysteriis*“ (salajasematest heebrealaste müsteeriumitest), sama väljendit kasutab ta §255, mis näitab suurepäraselt ka Pico isiklikku hoiakut kabala suhtes: „*Venio nunc ad ea quae, ex antiquis Hebreorum mysteriis eruta, ad sacrosanctam et catholicam fidem confirmandam attuli*“ (ma tulen nüüd nende asjade juurde, mida, tuhnituna välja heebrealaste muistetest müsteeriumitest, ma olen esitanud väga püha ja katoliikliku usu kinnitamiseks). Teistsuguse sõnastusega, ent samamoodi kabalale viitava sisuga on §268 „*mysteria legis*“ (seaduse müsteeriumid). Selgitades kabalat, mille tekstides ta muude kristlike elementide kõrval näeb ka „*mysteria Trinitatis*“⁹⁹ (Kolmainu müsteeriume), kirjutab Pico §258, et teha avalikuks salajasemad müsteeriumid, mis peituvad „*sub cortice legis rudique verborum*“ (seaduse koore ja sõnade kareda kesta all) on sama, mis „*dare sanctum canibus et inter porcos spargere margaritas*“ (anda pühasid asju koertele ja heita sigade ette pärleid).

Mysterium on nõnda sõna, mille kohta ei saa, nagu ka *ratio* kohta, liiga palju öelda. Tundub paslik lõpetada nõnda salapärase sõna kohta käiv peatükk lõiguga §266, milles Pico areopagiit Dionysiust

⁹⁸ Pico ei ole ainus, kes kasutab Moosese õpetuste kohta sõna *mysterium*, seda teeb näiteks oma kirjutistes ka Marsilio Ficino.

⁹⁹ §278

tsiteerides ütleb: „*secretiora mysteria a nostrae religionis auctoribus ἐκ νοῦς εἰς νοῦν, διὰ μέσου λόγου, idest ex animo in animum, sine litteris, medio intercedente verbo [---] fuisse transfusa* (salajasemad müsteeriumid on meie religiooni esiisade poolt ἐκ νοῦς εἰς νοῦν, διὰ μέσου λόγου,¹⁰⁰ see tähendab, hingest hinge, ilma kirjatähtedeta, vahendava sõna kaudu edasi antud).

6. IX Ars

„Ent ma räägin oma südametunnistusest tõtt: mitte miski meis¹⁰¹ ei ole suur ega erakordne; ma ei ole salanud oma õpinguid, või pigem tulist ja igatsevat püüdlemist hüveliste kunstide poole, samuti ei võta ma vastu ega omista endale ka ise õpetlase nimetust. Ja olgugi, et ma olen koormanud oma õlgadele nõnda suure kandami, ei olnud see seepärast, et ma ei oleks teadlik meie nõrkustest, vaid seepärast, et ma tean, et seda sorti lahing, see tähendab kirjanduslik, on eriline, sest ka lüüa saades tõuseb sellest eriline tulu.“ (§176–177)

Ars ei ole Pico sõnavaras kuigivõrd märgiline ning haakub täiesti tänapäevase eestikeelse definitsiooniga: loov inimtegevus, tegevusala selle valdamiseks vajalike võtete ja oskustega, eriline oskus, meisterlikkus.¹⁰²

Üks suurematest teemapilvedest on juba eespool mainitud vabad kunstid, *artes liberales* või ka *artes bonae*, millest rääkimisel on Picol varuks haruldane *dignitas*. §109 võib lugeda, et „*nec Mosayca tantum aut Christiana mysteria, sed priscorum quoque theologia harum, de quibus disputaturus accessi, liberalium artium et emolumenta nobis et dignitatem ostendit*“ (seda vabade kunstide väärtust ja väärikust, mille üle ma olen disputeerima tulnud, ei näita meile mitte ainult mooseslikud ja kristlikud müsteeriumid, vaid ka iidsete teoloogia). Järgnevas lõigus saavad „lepitavate kunstide“ (*artes februales*)¹⁰³ nime endale moraalifilosoofia ja dialektika. Neist on kaudselt veel kunstidena juttu (ühes naturaalfilosoofiaga) §136, milles Pico räägib kaldealaste ürikutest (*Chaldeorum*

¹⁰⁰ Huvitav on märkida, et νοῦς on kreeka keeles pigem vaim, mõistus või meel, kui hing.

¹⁰¹ Pico kõneleb iseendast nii mitmuses kui ka ainsuses.

¹⁰² Nii selgitab sõna „kunst“ Eesti Keele Instituudi Sõnaveeb (<https://sonaveeb.ee/>).

¹⁰³ §110

monumenta), milles ta on lugenud, et „*per easdem artes patere viam mortalibus ad felicitatem*“ (läbi nendesamade kunstide avaneb surelikele tee õnne juurde).

Vabadest ja hüvelistest kunstidest tuleb juttu veel kõne apoloogilises sektsioonis, lõikudes §176, milles Pico ütleb enda kohta, et ta pole salanud oma „õpinguid, või pigem tulist ja igatsevat püüdlemist hüveliste kunstide poole“ (vt pikem tsitaat päises) ning §161, kus Pico ütleb oma eeldatava publiku kohta „*vos, qui bonis artibus favetis*“ (teie, kes te soosite hüvelisi kunste). Apoloogiaga jätkates küsib Pico §188 retooriliselt, et kui mitmed teised esitavad kiituse saatel disputatsioone „*non modo de nongentis sed de omnibus etiam omnium artium questionibus soliti*“ (mitte ainult üheksasaja [teesi], vaid kõikide kunstide kohta käivate kõikide küsimuste üle“), siis milleks teha ettehteid tema rohketele, ent konkreetsetele väidetele?

Kunstid tulevad teemaks ka numeroloogiat ning Pico numeroloogiaalaseid teese käsitlevas lõigus: „*Scribit Plato in Epinomide inter omnes liberales artes et scientias contemplatrices praecipuam maximeque divinam esse scientiam numerandi. Quaerens item cur homo animal sapientissimum, respondet: „Quia cumerare novit“ [---] Quae vera esse nullo modo possunt, si per numerandi artem eam artem intellexerunt cuius nunc mercatores in primis sunt peritissimi; quod et Plato testatur, exerta nos admonens voce ne divinam hanc arithmetiam mercatoriam esse arithmetiam intelligamus.*“¹⁰⁴ (Platon kirjutab „Epinomideses“, et kõigi vabade kunstide ja vaatlevate teaduste seas on eriline ja kõige jumalikum arvutamise teadus. Ja küsides samal viisil, miks on inimene loomadest kõige targem, vastab ta: „sest ta oskab arvutada.“ [---] Need asjad ei saaks mitte ühelgi viisil tõsi olla, kui nad oleks arvutamise kunstina tajunud seda, milles nüüdsel ajal kaupmehed eriti vilunud on; seda tunnistab ka Platon, manitsedes meid arvamast, nagu oleks jumalik aritmeetika seesama mis kaupmeeste aritmeetika.)

Viimase kunstide grupi moodustavad esinemised maagiasektsioonis, milles Pico esiti rõhutab, et „*magna autem, immo maxima, patres, inter has artes disparilitas et dissimilitudo*“¹⁰⁵ (ent suur, isad, tõepoolest suurim on võrreldamatus ja erinevus nende kunstide vahel), see tähendab, rüveda ja naturaalmaagia vahel. Veel nimetab ta esimest nimega „*ars fraudulentissima*“¹⁰⁶ (kõige petlikum

¹⁰⁴ §222–226

¹⁰⁵ §232

¹⁰⁶ §235

kunst), mille õppimisele end mitte ükski „*vir philosophus et cupidus discendi bonas artes*“¹⁰⁷ (filosoof ega hüvelisi kunste õppida igatsev mees) ei pühenda. Teema lõpetab Pico kokkuvõtlikult sõnadega: *illa denique nec artis nec scientia sibi potest nomen vindicare*“¹⁰⁸ („see [rüve maagia] ei saa siiski lõppeks endale nõuda ei kunsti ega teaduse nime“.)

7. Kokkuvõte

Kokkuvõttes võin lugeda oma eksegeetilise ülesande õnnestunuks, sest olles lõpetanud lähilugemised, tunnen ma tõepoolest, et tekst on läbitöötatud, struktuurid läbivalgustatud ning et tekst on mulle hoopis tuttavam, kui alustades. Liikumine üksikuid märksõnu pidi osutus funktsionaalseks ja tulemuste osas viljakaks meetodiks. Valimi suurus osutus samuti heaks: sõnade vahel oli võimalik märgata süsteeme ja kattuvusi, ent kordused ei läinud liiga tihedaks. Nagu juba öeldud, pole sellise iseloomuga töö lõpp-punkti; siiski arvan ma, et edasiminekuks on olnud suur.

Samuti sai lahti sai harutatud väarikuse segapundar, valgustatud retseptiooni paindumise põhjuseid, eksponeeritud Tartu Ülikooli Raamatukogu aardeid ning rohkelt tõlgitud. Teha ja uurida võiks mõistagi veel paljutki, nagu alati, kuid usun, et võin tänase töö otsad kokku sõlmida ja olla tulemustega rahul.

„*Quod ut vobis re ipsa, patres colendissimi, iam palam fiat, ut desiderium vestrum, doctores excellentissimi, quos paratos accinctosque expectare pugnam non sine magna voluptate conspicio, mea longius oratio non remoretur, quod foelix faustumque sit, quasi citante classico iam conseramus manus.*“¹⁰⁹ (Selleks, et see asi teile, austusväärseimad isad, nüüd klaariks võiks saada, ja et teie igatsust, te silmapaistvaimad doktorid, keda ma näen suure rõõmuga ettevalmistatuna ja relvastatuna lahingut ootamas, minu kõne enam pikemalt kinni ei peaks, asugem nüüd kui sõjapasuna hüüde saatel lahingusse; ja olgu see meile õnnelik ja viljakas.)

¹⁰⁷ §237

¹⁰⁸ §248

¹⁰⁹ §293; see on „*Oratio*“ viimane lause.

Bibliograafia

Veebiressursid ja andmebaasid

Index Thomisticus puudepank. Ligipääsetav aadressil: <https://itreebank.marginalia.it/> (viimati avatud 31.07.2020).

Perseus Digital Library. Ligipääsetav aadressil: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/> (viimati avatud 31.07.2020).

Pico Project-i veebilehekülg. „*Oratio*“ täistekst, fotokoopiad Palatino 885 käsikirjast ning kriitiline aparaat on ligipääsetavad aadressil: https://www.brown.edu/Departments/Italian_Studies/pico/ (viimati avatud 31.07.2020).

PROIEL puudepank. Ligipääsetav aadressil: <https://proiel.github.io/> (viimati avatud 31.07.2020).

TreeTagger. Tööriista autor on Helmut **Schmid** ning ladina keele parameeterfaili on treeninud Gabriele **Brandolini**. Ligipääsetav aadressil: <https://cis.uni-muenchen.de/~schmid/tools/TreeTagger/> (viimati avatud 20.07.2020).

Universal Dependencies. Mudelid on ligipääsetavad aadressil: <https://universaldependencies.org/> (20.07.2020).

Voyant Tools. Tööriista autorid on Stéfan **Sinclair** ja Geoffrey **Rockwell**. Ligipääsetav aadressil: <https://voyant-tools.org/> (viimati avatud 20.07.2020).

Raamatud ja artiklid

Blum, Paul Richard. Ed. **Dougherty**, Michael V. 2008. *Pico, Theology, and the Church. Pico della Mirandola. New Essays*. New York: Cambridge University Press.

Ed. **Borghesi**, Francesco; **Papio**, Michael; **Riva**, Massimo. 2016. *Pico della Mirandola: Oration on the Dignity of Man. A New Translation and Commentary*. New York: Cambridge University Press.

Burckhardt, Jacob. 2003. *Itaalia renessansikultuur: üks esituskatse*. Tartu: Greif.

Copenhaver, Brian P. 2019. *Magic and the Dignity of Man: Pico della Mirandola and His Oration in Modern Memory*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.

Farmer, Stephen Alan. 2003. *Syncretism in the West: Pico's 900 Theses (1486): The Evolution of*

Traditional Religious and Philosophical Systems. Medieval and Renaissance Texts and Studies 167. Tempe: Medieval & Renaissance Texts & Studies.

Gallelo, Gianni; **Cilli**, Elisabetta; **Bartoli**, Fulvio; **Andretta**, Massimo; **Calcagnile**, Lucio; **Pastor**, Agustin; **de la Guardia**, Miguel; **Serventi**, Patrizia; **Marin**, Alberto; **Benazzi**, Stefano; **Grupponi**, Giorgi. 2018. Poisoning histories in the Italian renaissance: The case of Pico Della Mirandola and Angelo Poliziano. – *Journal of Forensic and Legal Medicine* 56.

Grudin, Robert. 2020. Humanism. *Encyclopaedia Britannica*.
<https://www.britannica.com/topic/humanism>. Kasutatud 26.07.2020.

Hanegraaf, Wouter J. 2012. *Esotericism and the Academy. Rejected Knowledge in Western Culture*. New York: Cambridge University Press.

Idel, Moshe. 2011. *Prisca Theologia. Kabbalah in Italy, 1280–1510*. New Haven: Yale University Press.

Kleis, Richard; **Torpats**, Ülo; **Gross**, Lalla; **Freyman**, Heinrich. 2002. *Ladina-Eesti sõnaraamat*. Tallinn: Valgus.

Lepajõe, Marju. 2011. *Kreeka-Eesti Uue Testamendi õppesõnastik*. Tartu: Greif.

Lewis, Charlton T.; **Short**, Charles. 1869. *A Latin Dictionary*. Oxford: Clarendon Press.

Lewis, Charlton T. 1891. *An Elementary Latin Dictionary*. New York: Harper & Brothers.

Nõmmik, Urmas; **Tasmuth**, Randar. 2006. *Sissejuhatus eksegetikasse: Meetodiõpik tudengitele ja kiriku töötajatele*. Tallinn: EELK Usuteaduse Instituut.

Pico della Mirandola, Giovanni. 1601. *Ioannis Pici, Mirandolae Concordiaeqve Comitum, Theologorum et Philosophorum, sine controuersia, Principis: Viri, siue linguarum, siue rerum, et humanarum, et diuinarum cognitionem spectes, doctrinâ et ingenio admirando: Item, Tomo Secundo Ioannis Francisci Pici Principis, Ex Eadem Illvstri prosapia oriundi, ... Opera quae extant omnia: non tàm literatis viris vtilia, quàm necessaria, in vnum Corpus redacta: Quorum Elenchi post vitam Authoris habentur; Accesserunt etiam Rerum & verborum memorabilium, atq[ue] scriptorum, quorum sententiae & opiniones quacunq[ue] de re allegantur & citantur, duo Indices locupletissimi, Editio vltima, superioribus multò correctior et locupletior*. Basileæ: Per Sebastianvm Henricpetri.

Pico della Mirandola, Giovanni. 1504. *Opera Joannis Pici: Mirandulę Comitum Concordie:*

littera[rum] principis: nouissime accurate reuisa (addito generali sup[er] om[n]ibus memoratu dignis regesto) quaru[m]cumq[ue] facultatu[m] professoribus tam iucunda q[uam] proficua. Ioannis Pici Mirandulae vita: per Ioannem Franciscum Illustris principis Galeotti Pici Filium elegantissime conscripta. Heptaplus de opere Sex dierum geneseos. FO. I. Deprecatoria ad Deum elegiaco carmine. FO. XX. Apologia tredecim quaestionum. FO. XXI. Tractatus de ente & vno: cu[m] obiectio[n]ibus q[ui]busda[m] & i[n]sionibus. FO. LXII. Oratio quaedam elegantissima. FO. LXXXIII. Aepistolae plures Ioannis Pici Mirandulae & alio[rum] famos[orum] FO. XCII. Disputationum aduersus Astrologos libri duodecim. FO. CXV. Testimonia eius vitae & doctrinae. In principio. Caecilij Cypriani episcopi Carthaginensis de ligno crucis Carmen. FO. I. Hoc in volumine scribunt Epistolas hi viri clarissimi: Ioannes Picus Mirandula Io. Fran. Miran. Gal. comitis filius Hermolaus barbarus. Angelus politianus. Frater Baptista carmelita. Matheus bossus Veronensis. Hieronymus donatus. Robertus saluiatus. Philippus beroaldus. Baptista guarinus Christophorus landinus. Alexander cortesius. Bartholomeus fontius. Marsilius ficinus: Baccius vgolinus. Iunianus maius parthenopeus. Hieronymus Emser. Argentinae: diligenter imp[re]ssit industrios Ioannes Pruscius Argentinus. [<https://dspace.ut.ee/handle/10062/47526>]

Tlk. **Sak**, Kristi; ed. **Lepajõe**, Marju ja **Volt**, Ivo. 2015. *Constitutiones Academiae Dorpatensis (Academia Gustaviana): Tartu Akadeemia (Academia Gustaviana) põhikiri*. Tartu, Tartu Ülikooli kirjastus. 144.

Ed. **Schmitt**, Charles B.; **Skinner**, Quentin; **Kessler**, Eckhar; **Kraye**, Jill. 2007. *The Cambridge History of Renaissance Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press.

Yourcenar, Marguerite. 1982. *Opus nigrum*. Tallinn: Eesti Raamat.

Lisad

UD_Latin-Perseus mudeliga tehtud tekstikaeve 50 enimesinevat sõna.

philosophia	38	facio	18	ars	14	mens	12	scribo	11
deus	37	habeo	18	semper	14	pax	12	superus	11
dico	32	ratio	18	video	14	sapientia	12	unus	11
homo	31	animus	17	idest	13	tantus	12	vir	11
possum	24	mysterium	17	totus	13	angelus	11	vita	11
pater	23	illus	16	verus	13	credo	11	cognitio	10
magnus	22	isum	16	volo	13	lex	11	do	10
divinus	21	jam	16	fio	12	meus	11	doctrina	10
natura	20	nullus	15	liber	12	Plato	11	hebreus	10
suus	19	anima	14	manus	12	scientia	11	naturalis	10

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Rahel Toomik,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Pico della Mirandola elegantseim kõne: üheksa võtmesõna analüüs“, mille juhendaja on Meelis Friedenthal, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commonsi litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Rahel Toomik

01.08.2020